

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

PIA HOCKUM

ADOPTION – OM RÄTTEN TILL
SITT URSPRUNG

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare Professor Eva Ryrstedt

Familjerätt

HT 2010

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 En inledande beskrivning av ämnet	7
1.2 Syfte och frågeställning	7
1.3 Metod och material	8
1.3.1 Metod och material	8
1.3.2 Anna Christensens teori om normativa grundmönster	9
1.4 Disposition och avgränsning	11
2 ADOPTION	13
2.1 Inledning	13
2.2 Sverige adoptionslag genom tiden	14
2.2.1 Sveriges första adoptionslag	14
2.2.2 En reviderad adoptionslag år 1944	19
2.2.3 Adoptionslagen reviderades på nytt år 1958	22
2.2.4 Rätten till hävning av adoption tas bort ur lagen	25
2.3 Gällande rätt	29
2.3.1 Inledning	29
2.3.2 Om till fördel för barnet – en vag formulering?	30
2.3.3 Formkrav för adoption	31
2.4 Samtycke vid adoption	33
2.4.1 Biologiska föräldrars samtycke till adoption	33
2.4.2 Samtycke enligt föräldrabalken	34
2.4.3 Rättsfall angående samtycke	35
2.5 Domstolens prövning	39
2.6 Socialtjänstens roll i adoptionsprocessen	39
2.7 Statlig adoptionsmyndighet MIA – tidigare NIA	40
2.8 Adoptionssammanslutningar	42

2.9	En modernare adoptionslagstiftning	42
3	LIVET EFTER ADOPTIONEN	44
3.1	Inledning	44
3.2	Att utforska sitt ursprung	44
3.3	Lagstadgad informationsskyldighet för adoptivföräldrar	47
4	RÄTTEN TILL SITT URSPRUNG	50
4.1	Inledning	50
4.2	Rätten till ursprung – en jämförelse mellan adoption och insemination	53
4.3	Rätten till sitt ursprung under 1950-talet	54
4.4	Rätten till sitt ursprung under 1960- och 70-talen	55
4.5	Rätten till sitt ursprung under 1980- och 1990-talen	56
4.6	Att söka sitt ursprung	59
4.6.1	Inledning	59
4.6.2	Ett ökat anslag till stöd för adopterade	60
4.6.3	Återresor och motherland tours	61
4.6.4	Socialtjänstens roll vid sökande efter ursprunget	61
4.6.5	Adoptionssammanslutningarnas roll vid rätten till ett ursprung	63
4.6.6	Folkbokföringens roll vid sökande efter ursprunget	64
5	BARNRÄTTEN OCH BARNETS BÄSTA	65
5.1	Inledning	65
5.2	Barnets bästa – principens innebörd	66
5.3	Föräldrars längtan och barnets bästa	67
6	INTERNATIONELLA INSTRUMENT	69
6.1	Inledning	69
6.2	FN:s Barnkonvention	69
6.2.1	Inledning	69
6.2.2	En historisk tillbakablick	70
6.2.3	Tillämpliga artiklar	70
6.2.4	Barnkonventionen i Sverige	71
6.3	1993 års Haagkonventionen	72
6.3.1	Inledning	72
6.3.2	Konventionens syfte	72
6.3.3	Konventionens tillämpning	73

7 ANALYS	74
7.1 Inledning	74
7.2 Adoptionsinstitutets framväxt	75
7.3 Stöd och verktyg vid sökande efter ursprung	79
7.4 Familjen i ett föränderligt samhälle	80
7.5 Avslutande reflektioner	81
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	84
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	87

Summary

This Graduate Thesis examines the adopted child's right to knowledge of his or her origin. The biological parentage has been a subject of discussion throughout the history of adoption. In accordance with SOU 2009:61, the Committee has proposed a provision to be introduced requiring a person who has an adopted child, to inform the child of his or her biological origin. The provision is not to be subject to any sanction, but serves as an important indicator that an adopted child has a right to knowledge of his or her origin. Another key purpose of this essay is to examine the history of adoption in Sweden and to create an understanding of norms and values in our society, which subsequently has led to the contemporary Adoption Act.

In Sweden, the first Adoption Act was passed in 1917. Adoption, however, has its roots in the dynasties, where sometimes a biological child was included in the dynasty through a similar proceeding. Through the history of adoption, the child has successively gained a stronger and a more profound status.

Although the guiding principle of adoption has always been in the best interest of the child, its meaning has varied based on different norms and values in our society. In the beginning of the last century, adoption was a solution to a growing problem with children who lacked economic and social support. The first Adoption Act was referred to as a "weak" adoption, allowing the adoption to be revoked. The legal relationship between the adopted child and the biological parents was maintained, to a certain extent, with the right to inherit from each other, as well as, the responsibility of mutually supporting each other economically.

During the 1950's, a "full" or "strong" adoption was introduced. This entailed that the legal ties with the biological family would be cut. Adoption was no longer a solution, where the state needed to provide economic support to the poor and orphaned children, but a way to build a family. The Adoption Act was subsequently revised, resulting in all legal ties to the biological family vanishing. The more adoption legally resembles biological parentage, the more important biological origin becomes.

The contemporary Adoption Act gives priority to the interest of the individual child rather than any wish or need the prospective parents or the state could have.

As the perspective of the world outside the family has become more important, the individuals' right has gained greater respect.

The right to one's origin, is established in article 7 in the UN Convention of the Rights of the Child, as well as in article 30 the Hague Convention.

Through studies, the right to one's origin has shown to be of great importance to an adopted child's development. In today's society, there are tools to support and help an adopted child with the process of finding his or her biological parentage, along with a general idea that a child will greatly benefit from the knowledge of his or her origin. Although, the biological parentage has been subject for discussion on several previous occasions, the Swedish legislation lacks a provision to inform an adopted child about his or her origin. The Committee was given the assignment to review the legislation, through SOU 2009:61.

Sammanfattning

Uppsatsen behandlar det adopterade barnets rätt till kännedom om sitt ursprung. Frågan har diskuterats vid flertalet tillfällen och är nu aktuell på nytt, då den uppmärksammas i utredningen SOU 2009:61 – Modernare adoptionsregler. I utredningen föreslås en lagstadgad informationsskyldighet för adoptivföräldrar att informera barnet om dess ursprung. Denna bestämmelse skall sakna sanktion, men utgöra en viktig markering om ett barns rätt till sitt ursprung. Uppsatsens bakomliggande syfte är att följa adoptionsinstitutets utveckling i svensk rätt för att skapa en förståelse för de värderingar som ligger till grund för dagens adoptionsregler.

Sedan 1917 har adoption varit ett rättsligt reglerat institut, då det infördes i svensk lag. Adoption som företeelse har dock vuxit fram ur ättledningen med syfte att ta upp ett biologiskt barn i ätten. Genom institutets framväxt har barnet fått en starkare och säkrare ställning.

Även om begreppet om barnets bästa funnits med sedan den första adoptionslagstiftningen, visar historien att olika värderingar i samhället legat till grund för bedömningen av vad som ansetts vara det bästa för barnet. I början av förra seklet var adoption en lösning på ett samhällsproblem, där samhället inte klarade av att ta hand om fattiga och hemlösa barn. Dessa adoptioner, som benämns ”svaga”, kunde hävas och barnet och de biologiska föräldrarna behöll viss subsidiär underhållsskyldighet och arvsrätt.

Under 1950-talet infördes de så kallade ”starka adoptionerna”, där de biologiska banden helt klipptes bort. Att adoptera var nu inte en lösning på ett samhällsproblem, utan ett sätt att faktiskt bilda familj. Denna tids reformerade adoptionslagstiftning kom att innebära att alla juridiska band med den biologiska familjen upphörde. I takt med att adoptionsförhållandet likställdes med det biologiska förhållandet i en familj, har intresset för den biologiska härkomsten blivit allt viktigare.

I dagens adoptionsinstitut är det de enskilda barnens behov som sätts före både föräldrarnas och samhällets behov och önskemål. I takt med att perspektivet mot världen utanför familjen blivit större, får den enskilda individens personliga rättigheter anses ta allt större plats.

Rätten till ett ursprung återfinns fastslagen i både barnkonventionens artikel 7 och i Haagkonventionens artikel 30 och har genom forskning visat sig vara viktig för det adopterade barnets utveckling. Det finns idag verktyg till stöd och hjälp för ett adopterat barn att söka sitt ursprung, och det finns en allmän uppfattning om att det gynnar ett barn att få kunskap om sina rötter. Trots att frågan om att införa en lagstadgad informationsskyldighet för föräldrar tagits upp vid flera tillfällen, saknas idag denna skyldighet i svensk

rätt. Genom SOU 2009:61 – Modernare adoptionsregler, belyses frågan på nytt.

Förord

Det är med stor entusiasm och god framtidstro som jag avslutar denna juridikperiod och påbörjar nästa. Med förhoppning om att aldrig sluta lära och att ständigt utvecklas och utmanas, vill jag passa på att tacka dem som varit del av denna resa.

Tack till Professor Eva Ryrstedt, som så generöst delat med sig av sin aldrig sinande källa av kunskap och inspiration.

Ett stort tack vill jag även rikta till de fina vänner som villkorslöst stått vid min sida genom glädje och sorg.

Framför allt vill jag, med enorm glädje och stolthet, tacka min fantastiska Mamma och min fantastiske Pappa som så kärleksfullt stöttat och uppmuntrat. Vilken lycka!

Förkortningar

AC	Adoptionscentrum
Barnkonventionen	FN: s konvention om barnets rättigheter
BefrL	Lag (1988:711) om befruktning utanför kroppen
BO	Barnombudsmannen
Ds.	Departementsserien
Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FB	Föräldrabalk (1949:381)
HD	Högsta Domstolen
HovR	Hovrätten
InsemL	Lag (1984:1140) om insemination
ISS	International Social Service
LIA	Lag (1971:796) om internationella rättsförhållanden rörande adoption
LIF	Lag (1997:192) om internationell adoptionsförmedling
MIA	Myndigheten för Internationella Adoptionsfrågor
NIA	Nämnden för Internationella Adoptionsfrågor
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avd. 1
PartnerskapsL	Lag (1994:1117) om registrerat partnerskap
Prop.	Proposition
RegR	Regeringsrätten
RH	Rättfall från Hovrätterna
RÅ	Regeringens Årsbok
SFS	Svensk författningssamling
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
SOU	Statens Offentliga Utredningar
UNICEF	The United Nations Children´s Fund
UtlL	Utlänningslagen (1989:529)
1993 års Haagkonvention	1993 års Haagkonvention om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner

1 Inledning

1.1 En inledande beskrivning av ämnet

Under de hundra år som adoptionsinstitutet har funnits i Sverige, har innebörden av att uppta någon som sin egen, haft skilda betydelser där nya värderingar i samhället legat till grund för definitionen. Det är tydligt att vår syn på barnet och barnets rättigheter förändrades under förra århundradet. Tidigare betraktades barnet och de rättigheter som eventuellt kunde finnas, som familjeenhetens rättigheter. Sedan 1970-talet har barnet alltmer kommit att behandlas som en självständig individ med egna rättigheter och med ett eget värde. En förälders längtan efter barn och att bilda familj får inte styra adoptionsprocessen utan det skall vara barnets bästa som sätts främst och som ligger till grund för att tillstånd till adoption ges. Reglerna om adoption är idag ett exempel på att det just är barnets bästa som i dessa fall avgör vem som kan få det rättsliga föräldraskapet.

Även om begreppet om barnets bästa har funnits med sedan den första svenska lagstiftningen om adoption, byggde denna ursprungligen inte på principen att barn har rättigheter, utan hade istället utgångspunkt i att föräldrar och myndigheter har förpliktelser mot barn. Trots att man i flera internationella instrument kan utläsa att barn har rätt till vetskap om sitt ursprung, finns i svensk lag ännu ingen skyldighet att informera ett adopterat barn om sin bakgrund. Att införa en sådan skyldighet i lag har diskuterats vid flera tillfällen utan resultat. I 2008 års adoptionsutredning lyftes förslaget fram på nytt om att sådan bestämmelse införs i Föräldrabalken.

1.2 Syfte och frågeställning

Det samhälle vi lever i är i ständig omvandling. Levnadssätt och värderingar förändras och lagstiftaren har kontinuerligt att ta ställning till nya fakta och

omständigheter. Detta märks inte minst på det familjerättsliga området där var tid har haft sin syn på vad som är bäst för ett barn.

Även om adoption har en lång historia, var det först under 1900-talets början som det rättsliga institutet infördes i svensk rätt. Sedan dess har reglerna kring, och synen på adoption varit ständigt förekommande i diskussioner kring lagstiftningsarbetet.

Utgångspunkten i detta arbete är att undersöka adoptionsinstitutet och utreda vilken rätt ett adopterat barn har till sitt biologiska ursprung och hur denna rätt tar sig uttryck. Vidare kommer jag att utforska hur barnets ställning i adoptionsinstitutet har förändrats och stärkts genom åren.

Vad jag finner särskilt intressant är de bakomliggande frågor och värderingar som gett upphov till dagens regler och förslag till nya. Jag kommer med barnet som utgångspunkt att följa hur just barnets ställning i adoptionsfamiljen stärkts och förändrats under de 100 år som adoptionsinstitutet funnits i Sverige. Vad beror dessa förändringar på och vilka värderingar i samhället ligger till grund för de förändringar som skett? Varför skall ett barn ha rätt till sitt ursprung? Vilket ansvar har samhället för det adopterade barnets rätt till sitt ursprung och hur långt sträcker sig detta ansvar, dvs. vilken hjälp ger samhället den adopterade att söka sitt ursprung?

1.3 Metod och material

1.3.1 Metod och material

Arbetet har sin utgångspunkt i den klassiska rättsdogmatiska metoden där jag genom förarbeten, lagtext, praxis och doktrin fastställer vad gällande rätt är och hur denna tar sig uttryck.

För att besvara de för mig mycket intressanta bakomliggande frågorna varför ett adopterat barn skall ha rätt till sitt ursprung, vad denna rätt beror på och vilka värderingar som ligger till grund för denna rätt, har jag valt att använda mig av Anna Christensens metod om normativa grundmönster.

1.3.2 Anna Christensens teori om normativa grundmönster

Anna Christensens teori om normativa grundmönster beskriver rätten som bestående av normer av olika slag som tillsammans utgör ett rättssystem. Dessa normer har uppstått vid olika tidpunkter och på olika sätt och härstammar från olika sociala normer som vuxit fram på olika livsområden och i olika slag av relationer människor emellan. Rättssystemets regler hamnar inte sällan i konflikt med varandra och då saknas en hierarkisk ordning som skapar ordning i systemet. Inom familjerättens grundläggande regler finns en stark normativ förankring i samhället där reglerna utgör en juridisk kodifiering av de moraliska sedvänjor som bildats i samhället. Vissa återkommande mönster har en viss konstans. Dessa kallar Christensen för normativa grundmönster. ¹

Skydd för etablerad position är ett av de normativa grundmönster som Christensen beskriver. Detta normativa grundmönster har försvagats inom familjerätten och saknas numera nästan helt. Tidigare återfanns mönstret i skyddet för äktenskapets bestånd och främst syntes det i reglerna om underhåll efter äktenskapsskillnad. Det allra tydligaste resultat av detta normativa grundmönster är det skydd för besittning av egendom som ges ägaren. Detta utgör ett konservativt mönster som bevarar de positioner som redan uppnåtts och utgör därmed hinder för förändringar. ²

En förutsättning för den moderna marknadsekonomin är det marknadsfunktionella mönstret. Detta mönster innehåller äganderätten, det

¹ Christensen A, i Tidskrift for Rettsvitenskap, Årgång 109, 1996, s. 522-527

² Christensen A, i Tidskrift for Rettsvitenskap, Årgång 109, 1996, s. 528-529

fria avtalet och näringsfriheten. Det skiljer sig från det förstnämnda mönstret genom att vilja skapa balans mellan de utbytta prestationerna. Det fria avtalet utgör även ett självständigt normativt mönster. Utvecklingen från ett förindustriellt samhälle till ett modernt samhälle kan beskrivas som en utveckling från status till kontrakt, något som idag innebär en möjlighet för den enskilde att frigöra sig från givna relationer och själv skapa nya former av relationer.³

Juridiken rör sig i ett socialt fält som kan kallas det normativa fältet. De normativa grundmönstren fungerar som poler som försöker dra till sig den rättsliga regleringen. Var denna hamnar avgörs av den dragningskraft de olika polerna utövar på den rättsliga regleringen. Polerna kan vara starkt politiskt laddade. I det förindustriella samhället var familjen en sammanhållande enhet och äktenskapslagstiftningen syftade till att stärka denna enhet. En ordning som upprätthåller äktenskapet som ett skydd för de positioner som makarna förvärvat genom äktenskapet. I och med industrialismen försvagades familjeenheten och individens självständighet och frihet hävdades. Urbaniseringen ledde till att den sociala kontrollen urholkades och att kyrkan förlorade sitt fasta grepp om människan. I Sverige fanns i början av 1900-talet krav på att lagstiftningen kring äktenskapet skulle ändras. Först 1973 infördes den fria skilsmässan och i förarbetena till denna betonades att äktenskapet var att likna vid ett avtal mellan två parter.⁴

Det tidigare oupplösliga äktenskapet följer det normativa grundmönstret statusförhållandet och utvecklingen med upplösningen av det oupplösliga äktenskapet skall ses som en utveckling från status till kontrakt. Detta kontrakt är ett oberoende normativt grundmönster som framförallt skall säkra den personliga friheten och självbestämmandet.⁵ Idag är den svenska utgångspunkten för äktenskapet att två självständiga personer frivilligt ingår en relation som varar så länge båda önskar – ett tecken på den individuella kontraktstanken. Det är numera en självklarhet att all form av

³ Christensen A, i Tidskrift for Rettsvitenskap, Årgång 109, 1996, s. 530 ff.

⁴ Christensen A, i Tidskrift for Rettsvitenskap, Årgång 109, 1996, s. 530 ff.

⁵ Christensen A, i Tidskrift for Rettsvitenskap, Årgång 109, 1996, s. 560 ff.

familjebildning sker genom frivillighet. För individen är det den känslomässiga funktionen som styr och ligger till grund för familjebildning.⁶

Familjerättens historia visar att regleringar som har sin grund i gemenskapen har varit av stor betydelse. Äktenskapet kunde under en tid långt tillbaka i och för sig ses som ett kontrakt mellan två ätter, vilket bestämmelserna också tog avstamp i. Äktenskapet under denna tid handlade däremot om ett statuskontrakt. I takt med utvecklingen i samhället utvecklades denna syn till en mer individualiserad syn, där makar i äktenskap så småningom betraktades som i en kontraktsrelation. Om man ser till samhällsutvecklingen i stort skulle man tro att även familjerätten kunde förväntas samma utveckling. Förändringarna i familjerätten blev dock inte så stora som man kunde förvänta sig.⁷

1.4 Disposition och avgränsning

Uppsatsen tar sin början i arbetets andra kapitel med en kortare beskrivning av ämnet adoption, för att därefter ge en historisk tillbakablick av adoptionsinstitutets framväxt i Sverige. Här presenteras de lagar som funnits och reviderats under förra seklet, tillsammans med en beskrivning av de värderingar i samhället som kommit att ligga till grund för reglerna kring adoption. Då det historiska perspektivet beskriver samhällsutvecklingen och de värderingar som ligger till grund för dagens regler, har detta avsnitt fått stort utrymme. Uppsatsen andra kapitel fortsätter med adoptionsprocessen, där föräldrabalkens fjärde kapitel tas upp tillsammans med rättsfall rörande samtycke vid adoption. Då det huvudsakliga syftet med arbetet är att utreda rätten till sitt ursprung och följa adoptionsinstitutets utveckling, utgör adoptionsprocessen endast en kortare del i presentationen. I detta kapitel redogörs även kortfattat för domstolens, socialtjänstens, adoptionssammanslutningarnas och MIAs roll i adoptionsprocessen.

⁶ Ryrstedt E, "Bodelning och bostad, Ekonomisk självständighet eller gemenskap" s. 36-40

⁷ Ryrstedt E, "Bodelning och bostad, Ekonomisk självständighet eller gemenskap" s. 16-17

Därefter presenteras det betänkande om modernare adoptionsregler, som för stunden befinner sig på remiss.

Kapitel tre koncentras kring livet efter adoptionen och vad forskning kring kunskap om ursprung har visat sig betyda för ett adopterat barns utveckling. Här redogörs både för svensk och utländsk forskning kring adoption och ursprung. Sedan framställs de utredningar kring lagstadgad informationsskyldighet som tidigare varit föremål för utredning, tillsammans med det betänkande som just nu utretts. I anknytning till det senare presenteras två remissvar med olika resonemang och ställningstaganden.

I kapitel fyra behandlas rätten till sitt ursprung. Efter avsnittets inledning, görs en kortare jämförelse mellan hur rätten till ursprunget ser ut för ett adopterat barn i jämförelse med för ett barn som tillkommit genom insemination. Efterföljande del behandlar tämligen omfattande för hur rätten till ursprunget har sett ut under tidens gång. Efter denna historiska genomgång tas de praktiska tillvägagångssätten upp kring hur sökandet kan gå till, samt olika samhällsliga aktörers roller vid sökandet av ursprunget.

Kapitel fem tar upp barnrätten och ger en kortare beskrivning av det svårdefinierade begreppet ”barnets bästa”. Det avslutande kapitlet tar kortfattat upp de internationella konventioner som är av relevans för ämnet.

Uppsatsen avslutas med en sammanfattande analys.

2 Adoption

2.1 Inledning

Adoption som rättsligt institut är ett förhållandevis ungt begrepp i Sverige. Ordet adoption härstammar från den romerska rätten och innebär att en person upptar en annan person som sitt barn. Även om möjligheten att adoptera på lagreglerad väg i vårt land inte funnits till längre än sedan början av förra seklet, har adoptionen en lång historia. Att adoptera har människor gjort sedan före tideräkningens början i det babyloniska samhället. När Sverige såväl som andra västländer inrättade ett adoptionsinstitut var det just den romerska rätten som påverkade utarbetningen av lagstiftningen.⁸

Adoptionsinstitutet, som vuxit fram ur ättledningen med syfte att kunna ta upp ett biologiskt barn i ätten, har utvecklats i en riktning där barnet fått en starkare och säkrare ställning. En adoption måste vara till barnets bästa för att bli godkänd. En tydlig definition av detta återkommande begrepp saknas dock i lagstiftningen med tanke att innebörden skall bestämmas genom praxis. Detta medför att definitionen av begreppet ändrar sig i takt med utvecklingen i samhället, men också att innebörden förblir osäker och till och med kan leda till att det som anses bäst för en vuxen även anses vara bäst för ett barn.⁹

Adoptionsinstitutets syfte är att ge den som adopterar och den adopterade ett rättsligt föräldraförhållande. På så sätt försöker man se till att adoptivbarnet ges en uppväxt under trygga förhållanden. Därutöver finns även skäl som att möjliggöra en förälders önskan om att få barn och/eller syskon till tidigare barn.¹⁰ Trots denna önskan var utgångspunkten för adoption redan vid

⁸ Saldeen Å, "Barn- och Föräldrarätt" s. 131

⁹ Ryrstedt E, i Bonus Pater Familias: festskrift till Peter Lodrup 70 år, s. 571 -573

¹⁰ Saldeen Å, "Barn- och Föräldrarätt" s. 132-133

institutets tillkomst, att ge barn föräldrar och därmed skall föräldrarnas önskan och längtan ses som en positiv sideffekt.¹¹

2.2 Sverige adoptionslag genom tiden

2.2.1 Sveriges första adoptionslag

Redan innan adoptionsinstitutets tillkomst, kunde ett barn genom ättledning få ett faktiskt släktskap rättsligt godkänt. I det gamla ättesamhället skulle alla fria människor tillhöra en ätt. Genom denna ätt fick individen sitt rättsskydd, då ätten utgjorde rättssubjekt och inte den enskilda människan. I detta samhälle föddes ett barn in i sin ätt, vilket innebar att ett barn som fötts av en trälkvinna ansågs ofri och saknade därmed rätt till både beskydd och tillhörighet till en ätt. Om barnets fötts av en trälkvinna och fadern var en fri man, kunde barnet genom ättledning föras in i den biologiske faderns ätt.¹²

År 1918 fick Sverige sin första adoptionslag. I och med denna lags ikraftträdande möjliggjordes en ny form av familjebildning som grundade sig på ett domstolsbeslut. Sedan tidigare fanns visserligen familjekonstellationer som saknade biologiska band, så som fosterfamiljer, men från och med år 1918 kunde familjer som valde att adoptera till större del jämföras med dessa biologiskt grundade familjer då den nya gemenskapen kunde få rättslig sanktion. Att adoptera blev tidigt ett välanvänt sätt att bilda familj, vilket resulterade i att omkring 1 000 barn per år adopterades under de första åren sedan adoptionslagens tillkomst.¹³

När diskussionen bakom den första lagen påbörjades, fanns önskemål om att adoptionen skulle likna den gemenskap som fanns mellan föräldrar och biologiska barn. Utarbetandet av lagen startade 1908 med en motion som

¹¹ Singer A, ”Föräldraskap i rättslig belysning” s. 300

¹² Ryrstedt E, i Bonus Pater Familias: festskrift till Peter Lodrup 70 år, s. 561-562

¹³ Lindgren C, ”En riktig familj” s. 13-14

beskrev att fosterbarnsförhållanden inte var tillräckliga för en sådan gemenskap. Avsikten var att samma rättigheter och skyldigheter som föräldrar hade i relation till sina biologiska barn skulle föras över till dem som adopterade ett barn. Dessa föräldrar skulle därmed ta hand om barnet på samma sätt som om barnet vore deras eget. På så sätt skulle man skapa ett förhållande som kunde jämföras med det biologiska och det som ansågs som ett naturligt familjeförhållande. Den lag som sedan antogs 1917 stämde däremot inte överens med denna målsättning. För att ge det adopterade barnet samma ställning som ett biologiskt barn beslutades dock att viss arvsrätt skulle ges adoptivbarnet. Denna arvsrätt innebar emellertid att barnet varken kunde ärva adoptantens släkt eller göra anspråk på biologiska barns laglott. Adoptanten saknade i sin tur rätt till anspråk på arv efter det adopterade barnet. Den som adopterade skulle inte vinna ekonomiskt på adoptionen. Bestämmelsen var avsedd att skydda barnet och att trygga att detta fick ett bra hem och fin omvårdnad.¹⁴

Det adopterade barnet hade under den första lagstiftningen kvar de juridiska banden till den biologiska familjen. Arvsrätten mellan de biologiska släktingarna fanns kvar precis på samma sätt som även underhållsskyldigheten kvarstod. Därmed tillhörde barnet två familjer, vilket inte verkade ses som något märkvärdigt. Däremot fanns det en grupp ledamöter i lagrådet som reserverade sig mot att adoptivbarn skulle ges rätt till laglott. Denna grupp fick ge vika då rätten till laglott tillerkändes adopterade i 1917 års lag, även om denna rätt inte fick äventyra ett biologiskt barns laglott. Detta kan tyckas märkligt då intentionen bakom lagen var att ett adoptivbarn skulle jämföras med ett biologiskt barn. Detta synsätt visar att de biologiska banden tolkades som något självklart och fast förankrat, vilket man inte kunde avtala bort eller ingå nytt kontrakt om.¹⁵

Med barnet som utgångspunkt betonades i detta första lagförslag att även om adoptionen skulle bestå, måste det under vissa omständigheter vara

¹⁴ Lindgren C, "En riktig familj" s. 70-72

¹⁵ Lindgren C, "En riktig familj" s. 72-75

möjligt att häva denna. Ett sådant önskemål skulle då utredas och beslutas av domstol. I de fall där adoptionen fungerade dåligt skulle barnet ges tillfälle att häva adoptionen om adoptanten missbrukade sin ställning som förälder genom att misshandla barnet eller på annat sätt försumma sin omvårdnad om detta. Även i fall där det adopterade barnet ekonomiskt eller socialt kunde gynnas av att på nytt tillhöra den biologiska familjen, föreslogs möjlighet att häva adoptionen. Det var en självklarhet att blodsband aldrig upphörde. Precis som diskussionerna som föregick regleringen kring arv, menade kommittén här att adoptivföräldrarna inte skulle ges samma rätt som barnet. Föräldrarnas rätt att häva en adoption skulle enbart gälla när barnet ”grovt förgått sig mot adoptivsläkten” eller om adoptivbarnet levde ett ”lastbart eller brottsligt liv”.¹⁶

Diskussionerna bakom den första adoptionslagstiftningen mynnade ur ståndpunkten om barnets bästa. Den biologiska tillhörigheten baserades på band som inte gick att avtala bort. Med barnets bästa som utgångspunkt kunde dessa orubbliga familjeband kompletteras med ett socialt, ekonomiskt och känslomässigt ansvar som en adoptivfamilj kunde bistå med. För samhället innebar detta faktum, att barnet rent faktiskt försågs med två familjer, något som även staten kunde dra fördel av. Detta var en tidpunkt i historien då föräldralösa barn var en belastning för samhället. Även om reglerna för arv och hävning skulle kunna tolkas som att barnet inte fullt ut tillhörde sin nya familj, var intentionen bakom lagen att ge barnet det bästa ur två världar.¹⁷

Första världskriget bidrog med ekonomiska och samhällsliga problem där många familjer drabbades av arbetslöshet och försörjningsproblem. Det var vid denna tid ekonomiskt svårt att gifta sig och bilda familj, vilket bidrog till att människor fick lämna ifrån sig sina barn för att klara försörjningen. Många av de fattiga barn som lämnades bort till barnhem eller fosterhem, föddes av ogifta mödrar. Industrialiseringen och urbaniseringen var

¹⁶ Lindgren C, ”En riktig familj” s. 75-76

¹⁷ Lindgren C, ”En riktig familj” s. 78

anledningar till det växande problemet. De fattiga barnen blev ett problem som samhället tvingades söka lösningar till, både för barnens och för statens skull. Att införa en adoptionslag skulle gynna både barn och adoptivföräldrar, men också samhällets intressen. De utomäktenskapliga barnen sågs som ett problem då de ansågs ha sämre förutsättningar i livet och för att de utgjorde en ekonomisk och samhällelig belastning för staten. Genom en sådan lag skulle problemen med de utomäktenskapliga barnen minska.¹⁸

I den första lagen om adoption fick vuxna, som uppnått 25 års ålder, tillåtelse att adoptera. En ogift person kunde adoptera ensam, medan en gift person endast kunde adoptera gemensamt med maken. De som redan hade biologiska barn, gavs tillstånd att adoptera endast om särskilda skäl förelåg. De biologiska föräldrarna skulle ge sitt samtycke till adoptionen om barnet var omyndigt och i de fall där barnet fyllt 12 år skulle detta själv ge sitt samtycke.¹⁹

I svensk rätt är det tillåtet att adoptera eget barn. Syftet med denna rätt i 1917-års lag, där adoption av eget barn utom äktenskap tilläts, var att ge dessa barn en starkare ställning. På så vis gav barnet arvsrätt efter fadern och modern kunde ges rätt till sitt biologiska barn utan att behöva röja för andra att hon fött ett barn.²⁰

Genom en analys av de adoptioner som beviljades i huvudstaden de första åren på 1920-talet, framgår att tillgång till uppgifter om barnens biologiska föräldrar i stor utsträckning saknas. Kanhända ansågs det som en tillräcklighet att föräldrarna lämnade sitt medgivande till adoptionen och att det därmed inte var ett tvång att lämna upplysningar om dessa föräldrar. Det är ur informationen svårt att ge en klar och sammanhängande bild av de bortadopterades biologiska föräldrar. Där tillgång till information finns, framgår att de biologiska mödrarna som huvudregel var ogifta både vid

¹⁸ Lindgren C, "En riktig familj" s. 93 ff.

¹⁹ SFS 1917:378

²⁰ Everlöf, Sverne, Singer, "Barnets bästa" s. 160

barnets födelse och vid tidpunkten för adoption. Vidare går det att utläsa att en fjärdedel av mödrarna var okända eller avlidna.²¹

1923 kompletterades adoptionslagen med ett införande om barnavårdsnämndens yttrande till rätten vid adoption av omyndig. Ansökan om adoption gällde då ett specifikt barn där fosterhemsföräldrar ansökte till rådhusrätten om att få adoptera detta barn som de tagit hand om i sitt hem. Rätten skickade därefter ansökan vidare till barnavårdsnämnden som utredde och skrev ett yttrande om huruvida adoptionen var till barnets bästa. Detta yttrande byggde på en värdering av föräldraskapet där en jämförelse gjordes mellan det goda föräldraskapet och avsaknaden av föräldraskapet. Denna jämförelse utgjorde analysen av det som ansågs som barnets bästa. Det goda föräldraskapet var normen för barnets bästa och de skäl som lyftes fram till grund för adoptionen handlade enbart om föräldrarna. Således fick betydelsen och innebörden av barnets bästa komma att bli det faktum att barnet hade bra föräldrar.²²

Genom adoption lyckades staten finna lösning på det samhällsliga problem som de fattiga och utomäktenskapliga barnen utgjorde. Detta var en socialpolitisk åtgärd som både barn, föräldrar och samhället drog fördel av. Adoptionen möjliggjorde en redan befintlig familjekonstellation, där barnet levt med sina fosterföräldrar oftast sedan tidig ålder. De flesta barn var födda utom äktenskapet eller saknade en mor. Dessa barn fick ett nytt hem och en juridisk och ekonomisk trygghet. Skyldigheten för samhället att ekonomiskt sörja för dessa barn överflyttades till den nya familjen, vilket resulterade i sänkta utgifter för fattigvården.²³

Många av de som adopterade vid denna tidpunkt i historien var ensamstående föräldrar. I förarbetena underströks rätten till adoption för en ensamstående förälder och att skillnad inte fick göras mellan män och kvinnor. Den tidiga verksamheten kring adoption var generös genom att

²¹ Lindgren C, "En riktig familj" s. 98-99

²² Lindgren C, "En riktig familj" s. 101 ff.

²³ Lindgren C, "En riktig familj" s. 111

ensamstående, äldre och föräldrar med biologiska barn tilläts adoptera. Här fanns förutsättning för adoptionsinstitutet att utöka den kulturella betydelsen av familj. Senare försvann denna tidiga utvidgning av familjedefinitionen till fördel för normen om en familj som grundas i en biologisk kärnfamilj.²⁴

Barnets bästa grundade sig i en bedömning av föräldraskapet och definitionen av begreppet var att ha goda föräldrar. En bra förälder skulle kunna tillgodose barnets behov av försörjning, ett tryggt hem och emotionellt engagemang. Därmed fick de plikttrogna och dedikerade föräldrarna rätten till barnen och de slarviga och opålitliga lämnade ifrån sig barnen. I denna tid hade således familjekonstellationen mindre betydelse till förmån för viljan att ta hand om och erbjuda barnet en familj och det bästa för barnet. Det som definierade en familj i adoptionsinstitutets begynnelse var därmed viljan att vårda och känslomässigt intressera sig för det enskilda barnet som annars skulle stå utan försörjning och ligga samhället till last.²⁵

2.2.2 En reviderad adoptionslag år 1944

1944 reviderades adoptionslagen. I och med denna ändring gavs adoptanterna en utvidgad rätt att häva adoptionen. Genom den nya lagen var det fullt möjligt att inom en femårsperiod häva adoptionen om barnet visade tecken på fysisk eller psykisk störning eller svår sjukdom.²⁶ Kravet var att störningen skulle tillkommit redan innan adoptionen, samt att denna störning inte kommit till adoptivföräldrarnas kännedom. Detta nya synsätt satte adoptanten och dennes behov i främsta rummet, något som stod i stark kontrast till den tidigare lagen där barnet skulle tryggas genom ett stabilt hem och en trygg barndom.²⁷

Propositionen bakom den nya lagen talade om stora risker med att adoptera ett barn. För de flesta människor fanns ett önskemål om ett friskt barn, när

²⁴ Lindgren C, "En riktig familj" s. 111-112

²⁵ Lindgren C, "En riktig familj" s. 112 ff.

²⁶ Singer A, "Föräldraskap i rättslig belysning" s. 246

²⁷ Lindgren C, "En riktig familj" s. 78

dessa valde att adoptera. Om barnet då visade sig lida av fysisk eller psykisk sjukdom, överensstämde inte längre föräldrarnas önskan om ett friskt barn. Barnets tillstånd kunde också komma att få ekonomiska konsekvenser för föräldrarna. Om föräldrarna dessutom hade biologiska barn, kunde dessa barn ta skada av att behöva dela barndomen med ett sjukt barn. Det ansågs inte motiverat att föräldrar i dessa fall var tvingade att försörja ett sådant barn på livstid. Att kunna häva adoptionen var en garanti för de adoptivföräldrar som annars skulle tvingas belastas med ett sjukt barn. Det ansågs ligga samhällsnyttan till godo att införa denna hävanderätt, då fler föräldrar skulle våga adoptera. Detta förslag gav inte upphov till några diskussioner och kunde senare antas i riksdagen utan debatt.²⁸

Detta sätt att se på adoptionsinstitutet får sägas utgöra en samstämmig syn på att adoptionsförhållandet inte kan jämföras med ett familjeförhållande som grundats på biologiska band. Under förslagets remissfärd tycktes flera se de goda effekterna av förslaget och det avfärdades inte av någon. Samtliga var av uppfattningen att det ansågs orimligt att adoptanten skulle hållas ansvarig för ett barn som misslyckades med att inneha den del av familjen som själva intentionen med adoptionen varit. De bakomliggande syften i denna lag bygger på föräldrarnas behov och rättigheter där barnet ses som ett möjligt hot mot familjens försörjning och emotionella välbefinnande.²⁹

Efter andra världskriget och de lärdomar som kriget fört med sig tillsammans med den utveckling samhället gick mot inom skilda områden, tog frågor rörande familjen, samhället och barnen en ny vändning. Allt fler ingick äktenskap i denna tid som präglades av ekonomisk tillväxt, god sysselsättning och en ökad levnadsstandard. Kärnfamiljen regerade som norm och vald levnadsform. Familjen stod i mittpunkten för samhällets intresse. Demokrati skapades utifrån den lilla världen inom familjen. Fattigdom utgjorde inte längre ett samhällsproblem och konservativa

²⁸ Lindgren C, "En riktig familj" s. 78-79

²⁹ Lindgren C, "En riktig familj" s. 80

värderingar med modern i hemmet som skötte om barnen, härskade vid denna period. Att inskaffa barnomsorg för små barn var inte att tala om. Däremot reformerades skolan till att fostra till demokrati och bygga en plattform för Sveriges välfärd.³⁰ 1949 tillkom föräldrabalken.³¹

När jordbrukssamhället övergick i industrisamhälle ändrades familjevillkoren där äktenskapet då byggdes på frivilliga och emotionellt styrda grunder. Detta nya moderna demokratiska sätt att ingå äktenskap ledde till familjekonflikter och ett ökat antal skilsmässor. Då familjen ansågs som samhällets plattform som skulle garantera det framtida släktet, sågs denna nya demokratiska familjeform som en utveckling åt fel håll. Att ett barn fick växa upp i ett gott hem ansågs resultera i hur barnets sedan anpassade sig till samhället. Därmed blev det samhällets ansvar att stötta familjen i familjens viktiga huvudfunktion.³²

1955 kom den första handboken avsedd för de som förmedlade adoption. I denna bok tas den process upp som sker innan själva ansökan om adoption lämnas till domstol. I boken presenteras adoption som ett mycket bra sätt på vilken man bildar familj. Principen om barnets bästa var kärnan i yttranden och de allmänna råden. I handboken beskrivs kärnfamiljen som normen och det som är att föredra vid adoption.³³

Under denna nya tid fungerade adoptionen inte längre som ett sätt att juridiskt sätt stärka den familjekonstellation som uppkommit mellan fosterbarn och fosterfamilj. Inte heller var det samhällets lösning på problemet med de fattiga och föräldralösa barnen. I stället blev nu adoption ett sätt att bilda familj och skaffa barn på. En adoption gjorde det möjligt för barnet att få ett stabilt liv i en kärnfamilj och barnets moder fick förutsättningar som gjorde det möjligt för henne att starta på nytt genom giftermål som ledde till att hon kunde etablera en riktig kärnfamilj.

³⁰ Lindgren C, "En riktig familj" s. 115-116

³¹ (1949:381) Föräldrabalken

³² Lindgren C, "En riktig familj" s. 116-117

³³ Lindgren C, "En riktig familj" s. 120 ff.

Adoption accepterades nu som ett sätt att bilda familj, vilket innebar att det sociala föräldraskapet ansågs ha samma värde som det föräldraskap som byggts med biologiska band.³⁴

Definitionen av principen om barnets bästa var under denna tidsperiod att växa upp i en kärnfamilj där barn och föräldrar matchades ihop och kunde känna tillhörighet. Att både utseende, social bakgrund och intellektuell förmåga skulle stämma överens ansågs som ytterst viktigt. Utifrån skulle familjen upplevas som en normal familj. Dessa kärnfamiljer bestod av en förvärvsarbetande man och en kvinna som stannade hemma för att sköta hushållet. Några ensamstående adoptivföräldrar var det inte tal om under denna period. Vidare kom adoptanterna från högre grupper i samhället. Normen var således inte endast att skapa en kärnfamilj utan att även konstruera en familj som det skulle vara omöjligt att uppfatta som konstruerad. Familjen skulle uppfattas som om den var en biologiskt äkta familj som vår Herre skulle kunna ha skapat. Det som eftersträvades med adoptionsverksamheten under denna tid var således att skapa en normal familj.³⁵

2.2.3 Adoptionslagen reviderades på nytt år 1958

I och med 1958 års revision av lagen om adoption, kom adoptionen att innebära att banden till den biologiska familjen helt och hållet bröts och överfördes till adoptivfamiljen. Ett stort antal adoptioner blev under denna tid verkliga genom ett in blanco-förfarande, där varken adoptant eller biologisk förälder hade kännedom om varandra. Att då helt och hållet klippa de biologiska banden ansågs som naturligt och till och med som en förutsättning för en gynnsam adoption. Därmed ändrades även reglerna om arv och hävning. För att barnet skulle bli en riktig medlem av den nya familjen var det viktigt att även arvsrätten justerades till att inte längre

³⁴ Lindgren C, "En riktig familj" s. 156

³⁵ Lindgren C, "En riktig familj" s. 157-160

omfatta den biologiska familjen, utan istället skulle barnet ges full arvsrätt från adoptanten och dennes släkt. Man menade i propositionen³⁶ att sociala band var en förutsättning för att familjetillhörighet som ger rätt till arv, skulle föreligga. Detta innebar att alla band till den biologiska familjen försvann. Dessutom skulle detta innebära att adoptivföräldrarna behandlade barnet som sitt eget, vilket gjorde föräldrarollen stabilare. Själva hävningsrätten bestod, men då barnet saknade möjlighet att återgå till den biologiska familjen kunde adoptanten åläggas försörjningsplikt även efter hävandet. Kraven på skäl för hävning stramades nu åt till fördel för barnet. Det var nu inte längre tillräckligt att barnet ”grovt förgått sig” mot adoptivsläkten eller levt ett ”brottsligt liv”. En allmän bedömning skulle göras där familjekonstellationen kunde komma att hävas.³⁷

Adoptionen kom att innebära att barnets band till adoptivfamiljen blev starkare, men innebar även att barnet helt förlorade sin plats i den biologiska familjen. Adoptanterna gick från att ha varit en kompletterande familj till en ersättande familj. Den tidigare synen på adoptivbarnet som ett möjligt hot mot adoptivfamiljen ersattes nu med synen ett möjligt hot mot den biologiska familjen. I stället för att som vid adoptionsinstitutets tillkomst ha tillhört två familjer, ansågs barnet nu enbart ha sin tillhörighet i adoptivfamiljen. Samtidigt med denna syn på barnets självklara plats i den nya familjen, växte också rätten till barnets ursprung fram. De sakkunniga menade både att förbindelse med den biologiska familjen sågs som ett problem, men även att barnet hade rätt att vid viss ålder få kunskap om sitt ursprung. Således stärktes barnets rätt till kunskap om sitt ursprung och adoptantens skyldighet att vara öppen om adoptionen inför barnet. Ett förslag presenterades som skulle göra det besvärligare för både barn och biologiska föräldrar att genom offentliga handlingar få uppgifter om varandra. Förslaget mottogs inte väl och innefattades därmed inte i propositionen.³⁸

³⁶ Prop. 1958:144

³⁷ Lindgren C, ”En riktig familj” s. 81-83

³⁸ Lindgren C, ”En riktig familj” s. 84 ff.

Sakkunniga hävdade att biologiska föräldrar skulle nekas att leta upp sina bortadopterade barn. Om barnet saknade vetskap om adoptionen skulle föräldrarnas tillkännagivande få förödande konsekvenser för detta barn. Även adoptantens oro över att en biologisk förälder skulle kunna ha möjlighet att ta kontakt med den adopterade, kunde inskränka det stabila hemmet och även detta påverkade barnet negativt. Barnet borde inte heller kunna leta uppgifter om de biologiska föräldrarna om inte adoptanten gav sitt medgivande. Det borde vidare få ligga på adoptivföräldrarna att besluta när och hur adoptivbarnet bör få uppgifter om sitt ursprung. Här menade departementschefen och de kritiska remissinstanserna att kontakt mellan barnet och de biologiska föräldrarna förvisso kunde vara en nackdel, men det kunde även ett undanhållande av uppgifterna. Familjerelationen och tilliten till adoptivfamiljen kunde faktiskt ta skada om barnet hindrades söka sina rötter. Kritiker vidhöll att det är omöjligt att förbise betydelsen av blodsband och därmed skulle kontakt mellan barn och biologiska föräldrar inte försvåras genom lagstiftning. Departementschefen samt vissa instanser i remissen pekade på att för en biologisk förälder kan det kännas viktigt att få vetskap om att barnet har det bra.³⁹

Syftet med införandet av stark adoption var att barnet endast skulle tillhöra adoptivfamiljen och att banden till den biologiska familjen skulle kapas för gott för barnets bästa. Att få möjlighet till uppgifter om den biologiska familjen trots att barnet skulle beskyddas från orosmomentet som att tillhöra två familjer, ville man inte förhindra kontakt med den biologiska familjen. Därmed ansågs barnet alltjämt ha rätt till sin biologiska familj, även om denna rätt inte längre inbegrep arvrätt, det biologiska släktnamnet och underhåll. Adoptivfamiljen skulle ersätta den biologiska familjen. Det var nu nya argument bakom biologins betydelse i och med lagstiftningsarbetet 1958. Det var inte barnets rätt att tillhöra familjen utan att få kunskap om sina rötter, ett behov att veta varifrån det kommer.⁴⁰

³⁹ Lindgren C "En riktig familj", s. 85-86

⁴⁰ Lindgren C "En riktig familj", s. 86

Vid införandet av stark adoption 1958 tog lagstiftaren ställning för det sociala föräldraskapet och närmade sig därmed målsättningen med institutet som innebar att barnet skulle överflyttas från en familj till en ny familj.⁴¹ Barnets rätt till kännedom om sina rötter uppfattades som ett sätt att söka lösning på problemet om hur man skulle förhålla sig till det biologiska släktskapet när den juridiska betydelsen tagits bort.⁴²

2.2.4 Rätten till hävning av adoption tas bort ur lagen

Fram till 1970 var det möjligt att häva en adoption. Nu reviderades adoptionslagen på nytt och rätten till hävning togs bort. Motivet bakom förslagen grundade sig att ett adopterat barn borde ges samma relation till sina föräldrar som ett biologiskt barn. I och med adoptionen skulle den nya familjen helt och hållet ta över den biologiska relationen. Att begära hävning av adoption av ett sjukt barn ansågs inte ligga i linje med den nya tidens sett att tänka.⁴³

Den möjlighet som redan i 1917-års lag medgav adoption av eget barn, behölls när adoptionsreglerna reformerades 1970. Motiven bakom förarbetena säger att de biologiska föräldrar som adopterat bort ett barn skulle ges möjlighet att adoptera sitt biologiska barn.⁴⁴

Under denna tidsperiod blev det också vanligare med internationella adoptioner. Om hävanderätten skulle bestå skulle detta få förödande konsekvenser för ett barn som skulle tvingas klara sig på egen hand utan familj eller vänner. Ur principen om barnets bästa som synvinkel var hävanderätten en rättighet som utgick från föräldrarnas behov och kunde därför inte anses förenligt med barnets bästa. Kanske kunde också föräldrarna använda hävanderätten som hot och skapa en mindre stabil

⁴¹ Singer A, "Föräldraskap i rättslig belysning", s. 243

⁴² Lindgren C, "En riktig familj" s. 86

⁴³ Lindgren C, "En riktig familj" s. 87

⁴⁴ Ewerlöf, Sverne, Singer, "Barnets bästa" s. 160

hemmiljö för barnet. Däremot diskuterades även huruvida barnets rätt att häva adoptionen var till fördel för barnet och om denna rätt skulle få finnas kvar. Det bästa för barnet var att skapa en familjerelation som ersatte den biologiska och därmed avskaffades hävanderätten även för barnet. Nu hade den biologiska familjen totalt ersatts av den sociala och juridiska familjen och detta kunde endast ändras om barnet adopterades tillbaka av sina biologiska föräldrar.⁴⁵

Under sextiotalet hade Sverige en stabil ekonomi med låg arbetslöshet. Synen på kvinnans roll förändrades, jämställdhetsdebatten tog fart och allt fler kvinnor gick ut i förvärvsarbete i samband med att barnomsorgen byggdes ut. I början av sjuttioalet förändrades läget med en sämre ekonomi och högre arbetslöshet, men eftersom allt fler hushåll levde på två inkomster sedan kvinnan börjat förvärvsarbete, kunde familjerna behålla den högre levnadsstandard. Synen på kärnfamiljen ersattes från att ha varit det ideala till att endast fylla en känslomässig funktion. Kärnfamiljen ansågs inte längre kunna ge människan det sociala behovet av gemenskap i samhället. Förskolan beskrevs nu som ett utmärkt val även för de riktigt små barnen. Dessa nya tankar och teorier kring barn och familj var således en början på ett nytt sätt att se på barnets utveckling, behov och plats i samhället.⁴⁶

Även adoptionsinstitutet betraktades från ett nytt synsätt under denna period. Från att ha varit ett problem med att för få barn adopterades, var nu problemet det motsatta, där färre barn lämnades till adoption och antalet föräldrar som ville adoptera ett barn ökade till att bli fler än barnen. Samhället fick påtryckning på att möjliggöra internationell adoption. Redan 1963 togs frågan om internationell adoption upp i en interpellation i första kammaren. En ledamot för högerpartiet menade att det fanns ett ”rastänkande” i Sverige där Socialstyrelsen och Medicinalstyrelsen hade uttryckt sig på ett mindre fördelaktigt sätt när det gällde internationella adoptioner. Ledamoten menade att adoption kunde ses som ett sätt att göra

⁴⁵ Lindgren C, ”En riktig familj” s. 88

⁴⁶ Lindgren C, ”En riktig familj” s. 161-162

en hjälpinsats och att det redan fanns en god inställning till u-landshjälp och att även internationella adoptioner borde göras lättare. Justitieministern höll med om att en samlad lagstiftning skulle göra det lättare då internationella adoptioner var både besvärliga att genomföra och innebar höga kostnader.⁴⁷

Adoptionsinstitutets utveckling har fokuserat på att, via en adoption, ersätta de naturliga band som finns mellan ett barn och dess föräldrar. Bland människor har ideligen en stor önskan funnits om möjlighet till att genom adoption bilda familj, både sett ur de blivande föräldrarnas synvinkel om möjligheten att ta hand om ett barn och även med hänsyn till barnets bästa. Därmed får dagens adoptionsinstitut anses grunda sig i starka sociala skäl.⁴⁸

1969 kom en ny upplaga av Allmänna Barnhusets vägledning från 1955. Utgångspunkten i skriften var att svenska barn utgjorde stommen i adoptionsverksamheten. Adoptionsförmedlarens uppgift bestod i att hitta föräldrar som kunde ses som lämpliga att ta hand om ett barn i motsats till det tidigare uppdraget där förmedlaren skulle matcha föräldrar och barn. 1974 kom Socialstyrelsen med skriften ”Adoption av utländska barn”. I slutet av sextioalet diskuterades internationella adoptioner som en del av internationellt biståndsarbete i den politiska debatten och i utredningen som genomfördes. Detta synsätt ville Socialstyrelsen i sin skrift inte kännas vid, utan menade att adoption skulle ses som en hjälp från andra länder till svenska familjer utan barn. Det som eftersträvades var föräldrar som behövde ett barn lika mycket som ett barn som behövde föräldrar. Att se adoption som ett möjligt u-landsbistånd utgjorde inget ömsesidigt behov.⁴⁹ I stället skulle adoption ses som ett sätt för svenska män och kvinnor att få hjälp från andra länder med att bli föräldrar. Det var inte u-länderna som skulle känna tacksamhet utan just de svenska föräldrarna.⁵⁰

Det centrala för att adoptionen skulle fungera väl för barnet, handlade om

⁴⁷ Lindgren C, ”En riktig familj” s. 163-165

⁴⁸ Ryrstedt E, i Bonus Pater Familias: festskrift till Peter Lodrup 70 år, s. 562

⁴⁹ Lindgren C, ”En riktig familj” s. 174-177

⁵⁰ Lindgren C, ”En riktig familj” s. 187

anpassning och identitet. Det ansågs nu ytterst viktigt att adoptivföräldrarna lyckades uppfostra barnet i trygghet och med självkänsla för att barnet på bästa sätt skulle ha möjlighet att klara av vara annorlunda än de biologiskt svenska barnen.⁵¹

I de råd och anvisningar som utkom under mitten av 1970-talet saknades de tidigare råd och anvisningar för hur en god förälder skulle vara. I stället pekade skriftens författare på karakteristiska egenskaper som man ville undvika hos blivande adoptivföräldrar och ur dessa kan man utläsa att det viktigaste för ett utlandsadopterat barn var att få bli helt accepterat även med avvikelser och problem. Vidare ansågs det viktigt att barnet växte upp med ett socialt umgänge både i och utanför familjen.⁵²

Under 1970-talet kan man se att barns sociala liv generellt ses ur ett nytt perspektiv än tidigare, där världen utanför den lilla familjen anses ha betydelse. För adopterade barn ser man att anvisningarna pekar på vikten av att de vuxna kan anpassa sig till omständigheterna som det innebär att adoptera ett barn från ett annat land.⁵³

Under denna tidsperiod fanns en större öppenhet mot ensamstående föräldrar som hade önskan om att adoptera ett barn, även om den vanligaste adoptivfamiljen bestod av ett gift par i 30-års ålder.⁵⁴

I utredningen som låg till grund för den internationella adoptionen kunde nu inte de biologiska föräldrarnas förutsättning att ta hand om barnet ställas mot adoptivföräldrarnas, så som gjorts tidigare. I bedömningen kring vad som ansågs som barnets bästa fick adoptionsfamiljen och barnets situation utgöra grunden för argumentationen där man bland annat tryckte på yttre miljö och socialt nätverk. Barnets bästa definierades nu i hur barnet fungerade i den nya miljön som omfattade föräldrar, syskon, kamrater,

⁵¹ Lindgren C, "En riktig familj" s. 187

⁵² Lindgren C, "En riktig familj" s. 188

⁵³ Lindgren C, "En riktig familj" s. 188

⁵⁴ Lindgren C, "En riktig familj" s. 192

släktingar, skola och barnomsorg. Att endast föräldrarna ansågs som goda var inte längre tillräckligt, utan barnet skulle nu ges möjlighet till ett socialt nätverk, goda relationer och en trygg utveckling med både fysisk och psykisk hälsa.⁵⁵ Barnets bästa var alltså att ha en tät och kärleksfull relation till familjen, men även en egen roll med ett socialt nätverk i miljön utanför familjen. I jämförelse med synen på det som utgjorde barnets värld under 1950-talet, hade nu cirkeln runt barnet ökat från att endast utgöra den goda normala familjen och relation till denna, till att omfatta en delaktighet i samhället utanför familjekretsen. I och med att internationell adoption blev vanligare kunde det normala inte längre uppnås, men det normala familjelivet kunde åstadkommas genom ett socialt umgänge och goda relationer till andra familjer.⁵⁶

2.3 Gällande rätt

2.3.1 Inledning

Genom adoptionsinstitutets framväxt får barnet anses ha fått en starkare ställning. Utvecklingen växte fram ur ättledningen och som ett dåtida sätt att införa ett biologiskt barn i ätten. Därefter influerades utvecklingen från den romerska traditionen, som gjorde att också personer utan biologiska band med ättledaren fick upptas i ätten. Då adoptionsinstitutet reglerades i lag, var det en lösning på ett önskemål i samhället som tog sin grund i både föräldrars önskan om att få uppfostra ett barn och ett sätt att värna om barnets bästa.⁵⁷

En adoption måste under alla omständigheter vara till fördel för barnet för att beviljas. Detta är en grundläggande förutsättning som aldrig får bortses

⁵⁵ Lindgren C, ”En riktig familj” s. 199

⁵⁶ Lindgren C, ”En riktig familj” s. 202-203

⁵⁷ Ryrstedt E, i Bonus Pater Familias: festskrift till Peter Lodrup 70 år, s. 671-672

från oavsett ålder på den som ska adopteras.⁵⁸ Adoption är en nödlösning som endast skall användas om ett barn inte kan växa upp tillsammans med sina biologiska föräldrar.⁵⁹ I rättsfallet RH 1998:59 ansåg domstolen inte att adoptionen av en tioårig flicka från Bangladesh skulle vara förenligt med barnets bästa. Domstolen avlog ansökan. De som ansökte om adoptionen var flickans syster, med make som hade för avsikt att uppfostra flickan i Sverige. Det fanns inget som tydde på att flickans hemförhållanden var annat än goda och domstolen menade således att en adoption skulle medföra att de familjerättsliga banden med de biologiska föräldrarna klipptes av. Adoptanternas lämplighet ifrågasattes dock aldrig. Det ansågs inte förenligt med barnets bästa att klippa de familjerättsliga banden till de biologiska föräldrarna.

Dagens svenska reglering av adoption motsvarar till stor del det romerskrättsliga adoptio plena, det vi benämner ”stark adoption”, och själva adoptionen tillkommer genom domstolens beslut där adoptanten ges tillåtelse att anta adoptivbarn.⁶⁰ Den svenska regleringen av adoption finns i föräldrabalkens fjärde kapitel. Dessa lagrum tillämpas i svensk domstol oberoende av var adoptivbarnet eller föräldrarna kommer ifrån.⁶¹

2.3.2 Om till fördel för barnet – en vag formulering?

De allmänna förutsättningarna för adoption återfinns i föräldrabalkens 4 kap 6§. Det åligger domstolen att pröva om det är lämpligt att adoptionen kommer till stånd. Adoptionstillstånd ges bland annat endast om det är till fördel för barnet. Att belysa barnets bästa har funnits med som förutsättning för adoption sedan adoptionsinstitutet infördes 1917.⁶²

⁵⁸ Sverne Arvill, Svensson ”Adoption” s. 22

⁵⁹ Schiratzki J, ”Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige” s. 140

⁶⁰ Saldeen Å, ”Barn- och Föräldrarätt” s. 132-133

⁶¹ Sverne Arvill, Svensson, ”Adoption” s. 12

⁶² SOU 2009:61 s. 89

Att begreppet om barnets bästa saknar definition och låtits vara ett öppet begrepp, kan medföra en tillämpning som saknar överensstämmelse med avsikten bakom tillkomsten. Möjligtvis skulle en checklista kanske upprättas för att mer exakt specificera vad begreppet skall innefatta.⁶³

Både i tidigare lagstiftningsarbete och under utredningsarbetet med en modernare adoptionslagstiftning⁶⁴ har det framkommit kritik som innebär att bedömning av förutsättningarna för adoption som återfinns i föräldrabalkens 4 kap. 6 § är oklara. För att tydligare framhålla barnperspektivet, kommer utredningen med ett förslag som innebär att föräldrabalkens 4 kap. inleds med en grundläggande bestämmelse där det tydligt framkommer att barnets bästa skall vara avgörande i alla beslut som rör adoption. Denna bestämmelse bör inte enbart gälla de beslut som domstolen tar, utan även gälla den utredning som ligger till grund för domstolens beslut. På liknande sätt inleds föräldrabalkens 6 kap.⁶⁵

2.3.3 Formkrav för adoption

Som villkor för adoption gäller att adoptanten enligt huvudregeln skall vara över 25 år gammal. I undantagsfall kan den som fyllt 18 år få rätt att adoptera ett barn. Ett sådant fall kan vara om ett gift par redan i ung ålder känner till att de inte har möjlighet att på egen hand sätta barn till världen.⁶⁶

Enligt svensk rätt saknas en övre åldersgräns för adoption. Det finns däremot vissa ursprungsländer som ställer krav på att de blivande adoptivföräldrarna inte får ha överstigit en viss ålder. Adoptivföräldrarnas ålder kan också få betydelse vid prövningen av medgivande från socialnämnden. Enligt huvudregeln bör en adoptivförälder inte vara över 45 år gammal, men undantag från denna ålder har förekommit.⁶⁷ Som undantag

⁶³ Ryrstedt E, i Bonus Pater Familias: festskrift till Peter Lodrup 70 år, s. 574

⁶⁴ SOU 2009:61

⁶⁵ SOU 2009:61 s. 95-96

⁶⁶ Saldeen Å, "Barn- och föräldrarätt" s. 140-141

⁶⁷ Sverne Arvill, Svensson, "Adoption" s. 12

från huvudregeln, kan RÅ 1995 ref. 67, gestalta exempel. Fallet rörde en 45-årig ensamstående kvinna, som ansökt om att adoptera ett barn från utlandet. RegR menade att det faktum att kvinnan var ensamstående inte utgjorde hinder för adoptionen. Inte heller talade hennes personliga förhållanden och sociala kontaktnät för att kvinnan skulle anses olämplig som ensamstående förälder. Däremot fanns det anledning att beakta kvinnans höga ålder. RegR menade att omständigheten att hon var välutbildad barnpsykolog och barnterapeut med gedigen erfarenhet, tillsammans med hennes övriga personliga egenskaper, kompenserade för hennes höga ålder. RegR biföll ansökan.

Den som ansöker om att få adoptera ett barn måste ha för avsikt att uppfostra barnet⁶⁸ och två makar får inte adoptera annat än gemensamt. Dock får make med den andres samtycke adoptera dennes barn. En make kan också adoptera ensam om den andra parten vistas på okänd ort eller lider av allvarlig psykisk störning.⁶⁹ Vidare är det inte tillåtet för andra än för makar att gemensamt anta adoptivbarn.⁷⁰

Riksdagen antog efter ett förslag i proposition 2001/02:123, att lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap, skulle ändras för att ta bort hinder mot att pröva registrerade partner som adoptivföräldrar. Det är därmed numera möjligt för registrerade partner att adoptera gemensamt och för en partner att adoptera den andra partners barn. Från och med den 1 maj 2009 gäller detta samkönade makar då lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap upphörde och lagstiftning om könsneutrala äktenskap trädde i kraft. Partnerskapslagen gäller dock fortsatt för de par som inte genom anmälan eller vigsel fått sitt partnerskap omvandlat till äktenskap.⁷¹

Det är sedan år 2005 inte längre tillåtet för en adoptant att gifta sig med sitt

⁶⁸ FB 4:6§

⁶⁹ FB 4:3§

⁷⁰ FB 4:4§

⁷¹ Saldeen Å, "Barn- och Föräldrarätt" s. 139-140

vuxna adoptivbarn.⁷²

2.4 Samtycke vid adoption

2.4.1 Biologiska föräldrars samtycke till adoption

När samtycke till adoption saknas, är det en offentlig myndighet som skall avgöra om barnet bör adopteras bort. Detta kan gälla exempelvis när ett barn övergivits. Om barnet övergivits utan spår av varken identitet eller annan dokumentation, måste en viss tid få passera, där myndigheter aktivt kan söka den biologiska familjen. Misslyckas myndigheten med att lokalisera föräldrarna, får myndigheten träda in i föräldrarnas ställe som beslutsfattare då adoption övervägs.⁷³

I enlighet med internationella konventioner, skall internationell adoption väljas i andra hand efter nationell adoption. Därmed får man räkna med en viss tid för att nationellt aktivt söka efter en adoptivfamilj som möter barnets behov. I praktiken varierar denna tid från ett par månader upp till ett år. Nackdelen är att ett barns tidsuppfattning skiljer sig från en vuxens, och att tiden som hinner passera får konsekvenser för barnets utveckling. Under tiden som sökandet pågår efter en adoptivfamilj, placeras barnet vid institution eller i fosterfamilj. Den tid som hinner passera under sökandet efter en adoptivfamilj, måste ställas mot det faktum att hänsyn skall tas till barnets bästa. Enligt Haagkonventionens artikel 35 skall adoptionsprocessen pågå skyndsamt. Denna formulering har kritiserats för att vara för generell och opersonlig.⁷⁴

Om de blivande biologiska föräldrarna aktivt väljer att adoptera bort sitt barn, bör de erbjudas stöd och möjlighet att bevara och stärka banden. De

⁷² Sverne Arvill, Svensson, "Adoption" s. 9

⁷³ ISS Monthly Review no 8-9/2005 s.1-2

⁷⁴ ISS Monthly Review no 8-9/2005 s.1-2

bör också informeras om konsekvenserna med adoptionen och förberedas för en värdig separation. Detta bör påbörjas redan innan födseln och fortlöpa under adoptionsprocessen. I flertalet länders lagstiftning finns en tidsfrist på mellan 30 dagar och tre månader för föräldrar att efter barnets födelse dra tillbaka sitt medgivande till adoption. Det stora flertalet föräldrar som fått stöd under förlossningen, förblir motiverade med en önskan om att få se barnet dra fördel av både psykisk och juridisk trygghet som en adoptivfamilj kan erbjuda.⁷⁵

2.4.2 Samtycke enligt föräldrabalken

Huvudregeln i föräldrabalkens 4 kap. stadgar att den som fyllt tolv år inte får adopteras utan eget samtycke.⁷⁶ Undantaget är de fall då det skulle skada den som är under 16 år att bli tillfrågad eller att den som skall adopteras på grund av psykiskt störning eller liknande, är varaktigt förhindrad att lämna samtycke.⁷⁷ Huvudregeln innebär vidare att den som inte har fyllt 18 år inte får adopteras utan sina föräldrars samtycke. Moderns samtycke skall ha lämnats sedan hon har återhämtat sig tillräckligt efter nedkomsten. Det görs dock vissa undantag från huvudregeln om föräldrarnas samtycke. Samtycke är inte nödvändigt att inhämta från den som lider av allvarlig psykisk störning, är utan del i vårdsnaden eller befinner sig på okänd ort. Då skall samtycke istället inhämtas från barnets särskilt förordnade vårdnadshavare.⁷⁸ Trots att förälders samtycke inte behövs, skall denne ändå höras om det kan ske.⁷⁹

I tidigare utredning föreslogs att undantaget från krav på samtycke av en förälder som inte är vårdnadshavare skulle tas bort. I dessa fall skulle domstolen kunna fatta beslut emot en sådan förälders vilja om adoptionen

⁷⁵ISS Monthly Review no 8-9/2005 s.1-2

⁷⁶FB 4:5

⁷⁷FB 4:5 st 2

⁷⁸FB 4:5 a

⁷⁹FB 4:10

var till barnets bästa.⁸⁰ Detta förslag ledde aldrig till lagändring, men diskuterades på nytt i departementspromemorian ”Föräldrars samtycke till adoption”⁸¹ med anledning av ett mål som avgjordes av Europadomstolen.⁸²

2.4.3 Rättsfall angående samtycke

NJA 1977 s. 206

En 14-årig pojke hade vid tiden för adoption bott tillsammans med modern och moderns nye man i fyra år. Den nye mannen ansökte om att få adoptera pojken, som motsatt sig umgänge med den biologiske fadern. Pojken samtyckte till adoptionen och två ansökningar om verkställighet av en dom på umgänge hade tidigare avslagits. HD biföll ansökan om adoption och menade att den biologiske faderns vilja inte fick hindra en adoption under de omständigheter som föreföll.

NJA 1987 s. 116

En flicka, som vid ansökan var ett och ett halvt år, hade vuxit upp med modern och sin styvfar. Flickan hade till en början träffat sin biologiske far sporadiskt och efter domstolsbeslut mer regelbundet. HD fann att en adoption undanröjer den rättsliga grunden för umgänge mellan barnet och de biologiska föräldrarna, men menade vidare att det idag är vanligt förekommande att det i en familj finns barn som endast har biologiska band till en av de vuxna och som trots allt kan bibehålla en nära relation till den andra föräldern. I regel kommer det inte i fråga att avbryta ett sådant förhållande genom adoption. HD menade att hänsyn måste tas till vilket värde ett umgänge med den biologiska föräldern kan ha för barnet i det enskilda fallet. Domstolen fann att en adoption i detta fall skulle anses vara till fördel för barnet.

⁸⁰SOU 1989:100 s. 166 ff.

⁸¹Ds 2001:53

⁸²Söderbäck mot Sverige, nr 113/1997/897/1109

NJA 1987 s. 628

En man ansökte om att få adoptera sin hustrus 7-åriga dotter. Flickans mor och den biologiska fadern hade brutit sitt förhållande då flickan var två år gammal och flickan hade fram till fem års ålder endast träffat sin biologiske far vid fyra eller fem kortvariga tillfällen. Flickan hade därefter viss sporadisk brevkontakt med sin biologiske far, som sedan länge var bosatt utomlands och saknade planer på att återvända till Sverige. HD kom fram till att flickan inte hade ett sådant behov av umgänge med den biologiske fadern att det hindrade adoptionen, då hon sedan fyra års ålder bott tillsammans med styvfadern som behandlade henne som ett biologiskt barn. HD fann att adoptionen skulle anses vara till fördel för flickan.

NJA 1989 s. 401

I fallet ansökte en man om att få adoptera sin vuxna styvdotter. Den vuxna kvinnan var född 1955. Hennes biologiska föräldrar skilde sig år 1971, och sedan dess hade kvinnan inte haft någon kontakt med den biologiske fadern. Den biologiske fadern bestred trots frånvaron av kontakt, bifall till ansökan om adoption. HD lämnade ansökan om tillstånd till adoption utan bifall. HD menade att kvinnan hunnit bli 23 år vid tidpunkten för styvfaderns äktenskap med modern. Kvinnan hade samtidigt bildat en egen familj och aldrig levt tillsammans med styvfader. HD ifrågasatte inte att det skulle finnas starka familjerättsliga band dem emellan, och inte heller det faktum att kvinnans barn betraktade styvfadern som sin morfar. Ur domstolens motivering kan däremot utläsas att för att tillstånd till adoption av annan vuxen skall lämnas, bör detta förhållande vara så djupgående att det kan jämföras med en relation mellan förälder och barn. HD menade att en sådan relation inte hade uppnåtts genom yttre omständigheter. Inte heller hade det visat sig att deras personliga förhållande på annat sätt skulle ge särskild anledning till adoption. Ansökan lämnades därmed utan bifall.

RH 2003:18

I fallet ansökte en man om att få adoptera sin frus dotter. Den vuxna dottern föddes 1979. Mannen hade varit som en far till flickan sedan hon var två år gammal. Den biologiske fadern, som inte haft kontakt med dottern sedan hon fyllde 18 år, motsatte sig adoptionen. HovR lämnade ansökan om adoption utan bifall. Domstolen hade att ta ställning till om adoptionen kunde anses vara till fördel för styvdottern. HovR konstaterade att en adoption innebär att de familjerättsliga banden med den biologiske föräldern skärs av, och att behovet av att stärka banden mellan adoptanten och barnet blir mindre ju äldre barnet blir. Den nu vuxna dottern hade förklarat att hon inte önskade kontakt med den biologiske fadern. Domstolen menade att den samlade bedömningen av samtliga omständigheter som anförts som stöd för att adoptionen skall vara till styvdotterns fördel, inte var tillräckligt starka för att gå emot den biologiske faderns bestridande. Därmed ansåg inte domstolen att ansökan om adoption kunde bifallas.

Nr 113/1997/897/1109⁸³

En man ansökte om adoption av sin hustrus 6-åriga flicka. Flickans far hade inte bott tillsammans med flickans mor vid födelsen, hade därefter endast haft sporadisk kontakt med barnet och saknade vårdnad om flickan. Den biologiske fadern motsatte sig dock adoptionen och socialnämnden avstyrkte med hänvisning till barnets behov av umgänge med fadern. Tingsrätten menade att barnet inte haft något umgänge med fadern och inte heller hade behov av detta då hon uppfattade adoptionssökanden som sin far, och gav tillstånd till adoptionen. Den biologiske fadern överklagade beslutet till HovR som avslog överklagandet, och därefter meddelade HD inte prövningstillstånd.

⁸³ Söderbäck mot Sverige, nr 113/1997/897/1109

Nu vände sig den biologiske fadern till Europakommissionen för de mänskliga rättigheterna. Fadern menade att tillståndet till adoption, utan medgivande, hade inneburit en kränkning av hans rätt till respekt för familjelivet enligt artikel 8 i Europakonventionen. Kommissionen fann att en kränkning av artikel 8 hade ägt rum och hänsköt målet för prövning vid Europadomstolen. Sveriges regering kom att bestrida konventionsbrott.

Europadomstolen kom fram till att adoptionen inte innebar en kränkning av artikel 8 i Europakonventionen. Avgörandet grundades på flera omständigheter. Man menade bl.a. att kontakterna mellan flickan och den biologiske fadern hade varit oregelbundna och helt upphört vid tiden för adoptionen. Domstolen fann också att vid tidpunkten för beslutet hade barnet och adoptanten haft familjeband under sex och ett halvt år och att adoptionen formaliserade dessa band. Vidare menade domstolen att förhandling hade hållits och att fadern hade framfört sina synpunkter under denna. Därmed hade Tingsrätten varit i bättre position än Europadomstolen att göra avvägningen mellan olika intressen i målet. Därmed, och då barnets bästa hade beaktats av de nationella domstolarna, fann Europadomstolen att adoptionen föll inom ramen för bedömningsmarginalen. Adoptionens negativa effekter på klagandens förhållande till barnet kunde under omständigheterna inte anses oproportionerliga. Därmed hade ingen kränkning av artikel 8 skett.

NJA 2006 s. 505

HD har i mål NJA 2006 s. 505, slagit fast att vårdnadshavare måste ge sitt samtycke till adoption för att denna ska kunna bifallas. Detta mål rörde ett gift par som i utlandet inseminerade hustruns ägg med makens spermier. Därefter ställde den äkta makens syster upp som surrogatmamma. Efter födseln ansökte den genetiska modern om styvbarnsadoption. Fadern var ensam vårdnadshavare och hade från början gett sitt samtycke till adoptionen, något han senare återkallade. HD ansåg med majoritet att adoptionen inte kunde bifallas och hänvisade till FB 4:3§, 5a§ samt NJA

1973 s. 62. Däremot förordade minoriteten bifall med hänvisning till de faktiska omständigheterna samt barnkonventionens artikel 3 om barnets bästa och Europakonventionens artikel 8 om rätt till skydd för privat- och familjeliv.

2.5 Domstolens prövning

En ansökan om adoption kan alltid tas upp av svensk domstol om sökande antingen har svenskt medborgarskap eller har sin hemvist i Sverige. Detta gäller enligt bestämmelserna i lagen (1971:796) om internationella rättsförhållanden rörande adoption (LIA). En adoption som meddelas i svensk domstol blir alltid gällande i Sverige. Även om beslut om adoption redan tagit i ursprungslandet, genomförs adoptionen ofta i svensk domstol. Vid många tillfällen där verkningarna av adoption i ursprungslandet inte överensstämmer med de svenska och när det saknas bestämmelse om att Sverige skall erkänna det utländska beslutet, är detta tillvägagångssätt oftast det lämpligaste sättet att genomföra en godkänd adoption.⁸⁴

2.6 Socialtjänstens roll i adoptionsprocessen

När ett minderårigt barn skall adopteras, måste domstolen enligt FB 4:10§ be om ett yttrande från socialnämnden. Detta yttrande skall inhämtas från nämnden i den kommun där den adoptionssökande är folkbokförd samt i den kommun där den som har vårdnad om barnet är folkbokförd. Dessa regler skall ses tillsammans med reglerna i 6 kap. SoL, där 6§ stadgar att socialnämnden måste ge sitt medgivande för barn som skall fostras eller tas emot för stadigvarande vård i enskilt hem som inte är föräldrarnas eller vårdnadshavarens. Förhållandena i hemmet tillsammans med förutsättningarna för vård måste utredas innan medgivande får ges. Enligt

⁸⁴Sverne Arvill, Svensson, "Adoption" s. 40

SoL 6:12§ måste detta medgivande inhämtas innan barnet lämnar ursprungslandet, då det rör sig om adoption av barn från utlandet. Medgivandet kan återkallas om det inte är förenligt med barnets bästa att fortsätta vårdas av de föräldrar som önskar bli adoptivfamilj. Beslutet kan överklagas till förvaltningsdomstolen.⁸⁵

2.7 Statlig adoptionsmyndighet MIA – tidigare NIA

1974 bildades Nämnden för internationella adoptionsfrågor (NIA) inom Socialstyrelsen. Tidigare, under perioden mitten av 1950-talet till år 1965 ålåg det Socialstyrelsen att agera den kontaktande länken mellan adoptionssökande och utländska organ, vilket framförallt var International Social Service (ISS) i Genève. Då behovet av service till myndigheter och enskilda växte sig större och krav på en samlad adoptionsverksamhet uttalades, inrättades 1971 en nämnd inom Socialstyrelsen som kom att bli en utgångspunkt till NIA. När NIA bildades bestod nämnden av nio ledamöter, där två representanter kom från adoptionscentrum, och till skillnad mot idag, förmedlade NIA själv barn för adoption. 1979, i samband med att adoptionsförmedling reglerades genom lagen (1979:552) om internationell adoptionshjälp, upphörde nämnden att förmedla barn för adoption. Detta skulle nu skötas av auktoriserade sammanslutningar och nämnden fick till uppgift att utöva tillsyn över dessa. De nio ledamöterna bestod, men kom nu uteslutande från representanter av samhället.⁸⁶

NIAs uppgift bestod från och med 1979 inte längre i att handla som en adoptionsförmedling. Denna uppgift skulle skötas av ideella adoptionsorganisationer som auktoriserades av NIA. Man övergav således den viktiga tanke som tidigare framhållits där all adoptionsförmedling skulle vara samlad till ett organ som stod under statlig kontroll, och att adoptionsförmedling inte skulle tas om hand av privata föreningar och

⁸⁵ Ewerlöf, Sverne, Singer, "Barnets bästa" s. 164

⁸⁶ Prop. 2003/04:131 s. 29-30

organisationer.⁸⁷

1981 blev NIA vid en omorganisation av Socialstyrelsen, en självständig nämndmyndighet och erhöll beslutanderätt om auktorisation för adoptionsförmedling. Under 1985 utökades nämnden till elva ledamöter, där sex av dessa nominerades av riksdagspartierna. NIA skulle nu även lämna yttranden till socialnämnden gällande förmedlingssätt vid enskild adoption.⁸⁸ Då verksamheten rörde kommuner, myndigheter, auktoriserade organisation och även utländska organ samt det faktum att nämnden hade sysslor där lekmannainflytande hör till det vanliga, kunde man motivera att nämnden representerades av lekmän.⁸⁹

1997 blev NIA centralmyndighet enligt Haagkonventionen. Nu trädde även lagen (1997:192) om internationell adoptionsförmedling (LIA) i kraft.⁹⁰ I propositionen fastställde man att de auktoriserade sammanslutningarna i framtiden framtogs möjligheten att på egen hand göra lämplighetsbedömning av de föräldrar som sökte om adoption.⁹¹ Enligt huvudregeln skall adoption av barn med hemvist utomlands förmedlas via en auktoriserad adoptionsorganisation. I 1997 års lag om internationella adoptioner finns i 4§ en möjlighet för NIA att ge tillstånd till adoption utan denna förmedling. Detta benämns som enskild adoption och kräver särskilda skäl för adoption utan auktoriserad organisation eller att adoptivbarnet är släkt med den som önskar adoptera.⁹²

Under år 2005 avvecklades NIA och kraven på de auktoriserade adoptionsorganisationerna skärptes. I samband med avvecklingen av NIA bildades Myndigheten för internationella adoptionsfrågor – MIA. Myndigheten fick större möjligheter att utöva tillsyn. Bakom detta förslag låg ett betänkande (SOU 2003:49) som underströk ett behov av att

⁸⁷Lindgren C ”Internationell adoption” s. 41

⁸⁸Prop. 2003/04:131 s. 30

⁸⁹Prop. 1984/85:16 s. 16

⁹⁰Prop. 2003/04:131 s. 30

⁹¹Prop. 1996/97:91 s. 52 ff.

⁹²SOU 2009:161 s. 206

kontrollera de brister som en enskild adoption kan medföra.⁹³

Dagens utredning skall i enlighet med direktiven överväga vilken roll MIA skall ha i samband med enskild adoption och om denna form bör begränsas, samt se efter om åtgärder behöver vidtas för att tillgodose intresset av insyn för att undvika att ekonomisk kompensation utlovas.⁹⁴

2.8 Adoptionssammanslutningar

Som huvudregel måste den som önskar adoptera ett barn från utlandet, anlita en auktoriserad sammanslutning för internationella adoptioner. I Sverige är det MIA som ger dessa organisationer auktorisation. Från år 2005 skärptes kraven för adoptionsorganisationerna.⁹⁵

2.9 En modernare adoptionslagstiftning

I betänkandet ”Modernare adoptionsregler”⁹⁶ har utredningen haft som uppdrag att se över bestämmelserna om adoption i föräldrabalkens 4 kap. Bland annat skulle utredningen bedöma om barnperspektivet kan göras starkare genom att ändra reglerna om domstolens prövning i adoptionsärenden. Man ville säkerställa att adoptionen var till barnets bästa och ta ställning till om reglerna skall ändras eller kompletteras i syfte att förbättra domstolens underlag för beslut om adoption. Även sambors eventuella möjlighet till adoption och åldersgränser belystes. I betänkandet föreslogs vidare att undantaget från samtyckeskravet när en förälder lider av en allvarlig psykisk störning skall behållas men att denna regel omformuleras med en tydligare text som klargör att föräldern skall vara varaktigt förhindrad att samtycka på grund av störningen.

Utredningen behandlade vidare vissa frågor gällande internationell adoption

⁹³SOU 2009:161 s. 205

⁹⁴SOU 2009:161 s. 205

⁹⁵Sverne Arvill, Svensson, ”Adoption” s. 13, 59

⁹⁶SOU 2009:61

och huruvida åtgärder behövs för att förvissa sig om barnets bästa i de fall där adoption inte förmedlas genom auktoriserad sammanslutning.

Uppdraget innebar även en översyn av lagen (1971:796) om internationella rättsförhållanden rörande adoption.⁹⁷

Förslaget att ersätta nuvarande kap. 4 i föräldrabalken med ett nytt kapitel där bestämmelserna omdisponeras och underrubriker läggs till, betyder att det största flertalet av dagens bestämmelser ändras och nya införs. Reglerna i föräldrabalkens 4 kap. har ett omodernt och komplicerat språk.

Utredningen bedömer att tillämpningen kommer att underlättas om reglerna fördelas annorlunda med tydliga underrubriker.⁹⁸

⁹⁷SOU 2009:61 s. 15

⁹⁸SOU 2009:61 s. 202

3 Livet efter adoptionen

3.1 Inledning

Av adoptionsforskningen kan man tydligt utläsa att kunskapen om det biologiska och etniska ursprunget är av största vikt för ett adopterat barns positiva utveckling. En ökad medvetenhet om betydelsen av att redan på ett tidigt stadium få riklig information om sitt ursprung och om sin historia, har vuxit sig fram under senare år. Det största antal av föräldrar som reser till barnets ursprungsland för att hämta barnet, uppmanas att bära med sig så mycket minnen och information som möjligt för att senare kunna överlämna och dela med sig av detta till barnet.⁹⁹

Forskning visar också att intresset för att söka sitt ursprung inte sällan uppkommer i olika skeden av livet, som vid giftermål, graviditet, födslar och föräldrars bortgång. Det är för många även förekommande att detta behov och denna nyfikenhet av att känna till sitt ursprung väcks under tonåren.¹⁰⁰

Vissa tidiga samspelsmönster kan enligt forskningen urskiljas. Dessa mönster talar om vilka beteendeproblem som adoptivfamiljen kommer att brottas med i framtiden. Genom rådgivning är dessa mönster möjliga att påverka. Här kan barnavårdscentralen bistå med särskilda omhändertagandeprogram och barn- och ungdomspsykiatri, vuxenpsykiatri och mödravårdscentralen spela en viktig roll med sin kompetens och erfarenhet.¹⁰¹

3.2 Att utforska sitt ursprung

Forskning kring adoption koncentrerades tidigare kring själva placeringen,

⁹⁹Prop. 2003/04:131 s. 68

¹⁰⁰Prop. 2003/04:131 s. 69

¹⁰¹Prop. 2003/04:131 s. 66

men har sedan tagit en ny vändning med ett nytt perspektiv. Ett utökat intresse har lagts på den adopterades sökande efter sin identitet. Detta involverar för många ett sökande efter ursprung och till och med ett återförenande med biologiska släktingar. I en brittisk studie där en av de största adoptionsorganisationerna fått ett stipendium för att forska kring just adopterades erfarenheter kring sökande och återförening, jämförs adopterades erfarenheter där adopterade tagit initiativ till sökandet med adopterade som uppsöktes av en biologisk familjemedlem. I forskningsprojektet deltog 472 adopterade personer.¹⁰²

I studien belyses att adopterade under adoptionsinstitutets framväxt getts mer information om ursprung och bakgrund. Adoptivföräldrar har uppmuntrats att förhålla sig öppna till att uppmärksamma och diskutera adoptionen med sina barn. Det faktum att öppenhet kring adoptionen har så många fördelar i adoptivbarnets utveckling, har lett till ett ökat antal adoptioner där kontakt mellan barnet och den biologiska familjen är möjlig i studiens hemland England. Ofta är en adoption en livslång process, där det visar sig att de som söker efter sina biologiska släktingar är de som växt upp med en öppenhet, vilket inte endast belyser adopterades sökande efter identitet utan den universella frågan om vem vi är och vart vi hör hemma.¹⁰³

Flera viktiga skillnader upptäcktes bland de adopterade som sökte sitt ursprung i jämförelse med de som inte sökte sina rötter. De sökande hade i större grad funderat kring identitetsfrågor som: vem är jag? och även kring frågor om sitt eget värde som: varför blev jag bortlämnad? var jag älskad och efterlängtnad innan jag lämnades bort? Fler sökande än icke-sökande, visade sig vara personer med något slags missnöje över adoptionen och beskriver förhållandet med adoptivfamiljen och helhetsbilden av att vara adopterad med blandade eller negativa känslor. Det finns dock en skillnad mellan de som söker med anledning av en blandad eller negativ upplevelse av adoptionen, och de sökande som har en positiv adoptionsupplevelse.

¹⁰²Howe D, Feast J "Adoption, Search & Reunion" s. ix-1

¹⁰³Howe D, Feast J "Adoption, Search & Reunion" s. 10-11

Den första gruppens sökande bygger på att finna en större självbild och ett förhållande till den biologiska familjen. Den senare gruppens sökande har mer att göra med identitets- och självbilden än att faktiskt utveckla ett förhållande till den biologiska familjen.¹⁰⁴

Bland de som inte var intresserade av att söka sitt ursprung, hade hälften en positiv bild av adoptionen och menade att de saknade nyfikenhet till sin bakgrund och sitt ursprung. Den andra hälften av de icke-sökande uttryckte ett visst intresse och nyfikenhet, men de oroade sig över att sökandet skulle komma att uppröra antingen adoptivföräldrarna eller dem själva. Bland både sökande och icke-sökande som på något sätt återförenats med sin biologiska familj, hörde det till vanligheterna att de fängslades över utseende och kroppsspråk. Fem år efter en sådan återförening hade 50-60 procent av de adopterade fortfarande kontakt med sin biologiska familj, och av dessa utgjorde fler sökande än icke-sökande. Forskningen visade vidare att för de flesta adopterade var de sociala banden som formats med adoptivföräldrarna under uppväxten, robustare och mer hållbara än de föräldraband som enbart baseras på biologi. Trots det som kontakt och återförening ledde till, ansåg de flesta att erfarenheten värdefull och ångrade inte denna. Erfarenheten hjälpte till att besvara identitetsfrågor, men ledde inte nödvändigtvis till varken en önskan av eller ett uppnått mål med ett andra eller alternativt familjeförhållande.¹⁰⁵

Malin Irhammar presenterade i en akademisk avhandling en undersökning gjord på utlandsfödda adopterade, som kom till familjer i Skåne mellan åren 1970 och 1977. Dessa adoptioner, som totalt omfattar 181 familjer, förmedlades genom Adoptionscentrum. Projektet omfattade slutligen 152 familjer.¹⁰⁶ Från projektet kunde slutsatsen dras att det faktum att ett barn är adopterat och har ett annat biologiskt och etniskt ursprung än adoptivföräldrarna, har olika innebörd och betydelse för olika individer.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Howe D, Feast J "Adoption, Search & Reunion" s. 73

¹⁰⁵ Howe D, Feast J "Adoption, Search & Reunion" s. 73-74

¹⁰⁶ Irhammar M, "Att utforska sitt ursprung" s. 86-87

¹⁰⁷ Irhammar M, "Att utforska sitt ursprung" s. 246

Det har visat sig att ett barns starka längtan att söka sitt biologiska ursprung, beror på adoptivföräldrar som inte öppet kommunicerar om adoptionen. I dessa fall har det funnits en önskan hos barnen att föräldrarna skall prata om adoptionen.¹⁰⁸ Studien visade även att i största allmänhet fanns det ett större intresse för det biologiska ursprunget när adoptivfamiljen visade en större öppenhet för ursprunget, tillsammans med en för barnet god självkänsla. Som motsats till detta förhållande fanns samband mellan lägre självkänsla och en mindre öppen adoptivfamilj, med ett intresse för det etniska ursprunget.¹⁰⁹

Anna Singer diskuterar i sitt forskningsarbete det faktum att rätten till kunskap om rötter endast tas upp i samband med adoption och insemination. Författaren menar att denna diskussion får innebörden av att dessa barn i någon mening fråntagits sina riktiga föräldrar. Detta synsätt kan medföra att betydelsefulla aspekter av föräldraskapet kan komma att värderas mindre, då vi lever i en tid där många barn inte växer upp med båda sina biologiska föräldrar. Då endast vissa barn ges möjlighet till kunskap om sina rötter, kan detta uppfattas som om dessa barn på något vis skulle vara avvikande. Singer menar att det inte finns något uttryckligt stöd för uppfattningen att alla som adopterats har ett intresse av att få kunskap om sitt ursprung och att detta behov snarare kan vara ett resultat av den betydelse som samhället valt att ge det biologiska släktskapet.¹¹⁰

3.3 Lagstadgad informationsskyldighet för adoptivföräldrar

Redan i förmynderskapsutredningen togs frågan upp huruvida den som har adopterat ett barn skall och bör vara skyldig att informera barnet om adoptionen. I denna utredning från 1989 föreslogs att en lagstadgad skyldighet skulle införas i FB 4 kap.¹¹¹ En likande skyldighet föreslogs i

¹⁰⁸ Irhammar M, ”Att utforska sitt ursprung” s. 104

¹⁰⁹ Irhammar M, ”Att utforska sitt ursprung” s. 246

¹¹⁰ Singer A, ”Föräldraskap i rättslig belysning” s. 406-407

¹¹¹ SOU 1989:100 ,s. 171 ff.

departementspromemorian ”Föräldrars samtycke till adoption, m.m.”¹¹²

Rätten att för ett barn få vetskap om sitt ursprung finns fastslagen i barnkonventionens artikel 7, i Haagkonventionens artikel 30 och har genom forskning visat sig vara viktig för det adopterade barnets utveckling. Det finns redan idag, genom regler i socialtjänstlagen, verktyg för stöd och hjälp för barn som söker sina rötter. Det är också en allmän uppfattning bland dagens adoptivföräldrar att det gynnar barnet att få kunskap om sitt ursprung. Trots detta, kunskapen hos adoptivföräldrarna och verktygen för stöd och hjälp i sökandet, förekommer det att möjligheten att söka sina rötter inte används, då adoptivföräldrarna har brustit i att informera barnet om adoptionen. Att införa en lagstadgad skyldighet trots att den saknar sanktion, skulle tydligare markera barnets rätt att få information om sitt ursprung. Utredningen föreslår att adoptivföräldrar, redan på ett tidigt stadium, skall informera barnet om adoptionen. Denna skyldighet skall även gälla styvbarnsadoption.¹¹³

Av de som anmodats yttra sig över betänkande ”Modernare adoptionsregler” (SOU 2009:61) har Helsingborgs Tingsrätt inkommit med ett kritiskt yttrande till den föreslagna informationsskyldigheten för adoptivföräldrar. Tingsrätten menar i sitt remissyttrande att varje familj själv skall få bestämma om och i så fall när det skulle vara lämpligt att berätta för barnet om adoptionen och dess ursprung. Domstolen menar vidare att det inte är lämpligt att införa en lagstadgad informationsskyldighet som saknar sanktion.¹¹⁴

Även Barnombudsmannen har yttrat sig över betänkandet.

Barnombudsmannen är positiv till förslaget att adoptivföräldrar så snart det är lämpligt informerar barnet om adoptionen. BO har även tidigare påtalat vikten av att en bestämmelse om detta införs i föräldrabalken. BO menar även att denna upplysningsplikt bör, i samma bestämmelse, kombineras med

¹¹²Ds 2001:53 s. 89 ff.

¹¹³SOU 2009:61

¹¹⁴Ju 2009/5669/L2

barnets rätt till kännedom om sitt ursprung. Vidare anser Barnombudsmannen att det är bristfälligt att utredningen inte innefattat samhällets ansvar under ett adoptivbarns uppväxt, då det finns behov av ett stöd från människor med särskild kunskap och hjälp med att söka sitt ursprung. Många vänder sig idag till adoptionsorganisationer för att få hjälp med återresor och att söka sitt ursprung. De stödinsatser som adopterade och deras familjer har rätt till borde fastställas av Socialstyrelsen och inte endast utgöra en rekommendation.¹¹⁵

¹¹⁵ Ju 2009/5669/L2

4 Rätten till sitt ursprung

4.1 Inledning

Eftersom det är barnets behov av vård och omsorg som ligger till grund för avgörandet av vem som skall anses som rättslig förälder vid adoption och inte det biologiska blodsbandet, kan man inte tillgodose kännedom om ursprung genom att fastställa det rättsliga föräldraskapet.¹¹⁶

Intresset för barnets rätt till kunskap om sitt ursprung har ökat i största allmänhet under senare tid. Det finns i dag flera olika sätt att bilda familj på och rätten till kännedom om sitt genetiska ursprung har i många avseenden varit ett aktuellt ämne. Den tekniska frammarschen har bidragit till att med nästintill exakthet, och i större grad än tidigare, fastställa ett faderskap genom DNA.¹¹⁷

Först och främst åligger det adoptivföräldrarna att informera barnet om adoptionen och om barnets ursprung. Vid adoptionen får de nya föräldrarna viss dokumentation om adoptivbarnet. Många adoptivföräldrar har även besökt barnets ursprungsland och i vissa fall till och med träffat den biologiska modern.¹¹⁸

Ofta framställs det psykologiska intresset av att känna till sin biologiska bakgrund som den viktigaste orsaken till kunskap om ursprunget. I flera undersökningar som gjorts av adopterade barns situation kan man se att individer har ett behov av att känna till sitt ursprung för att på ett så bra sätt som möjligt kunna utveckla sin identitet och självkänsla.¹¹⁹

När det gäller adopterades rätt att känna till sitt ursprung finns det i svensk rätt en homogen inställning där utgångspunkten skall vara att ge varje

¹¹⁶ Singer A, "Föräldraskap i rättslig belysning" s.400

¹¹⁷ Singer A, "Föräldraskap i rättslig belysning" s.401-402

¹¹⁸ MIA info 1, 2010, s.1

¹¹⁹ Singer A, "Föräldraskap i rättslig belysning" s.405

människa tillgång till information om ursprunget.¹²⁰ I dag finns i den svenska adoptionslagstiftningen inte någon rätt för ett barn att ta del av sitt ursprung, trots att det verkar råda enighet om denna rätt till kännedom. Av förarbeten har det framgått att ett barn som är adopterat bör ha rätt till kunskap om sitt ursprung. Rättigheten finns i FN:s Barnkonvention och socialtjänstens uppgift innefattar att ge stöd och hjälp som kan uppkomma efter en adoption, vilket borde innefatta att även hjälpa till med information när ett adopterat barn vill söka sina rötter.¹²¹

Det saknas en lagstadgad skyldighet för adoptivföräldrar att informera det adopterade barnet om sitt ursprung. Kritik mot avsaknad har lyfts fram av bland andra Organisationen för Adopterade och Fosterbarn, vilka genom sin erfarenhet har sett hur barn vuxit upp utan kunskap om att de är adopterade. En lagstadgad informationsskyldighet har tidigare föreslagits vid Förmyndarskapsutredningen¹²² och i en departementspromemoria.¹²³ Dessa förslag har hänvisat till både Barnkonventionen, 1993 års Haagkonvention och den forskning som bedrivits på området som visar att kännedom om ursprung har en positiv effekt på barnets utveckling. Då förslaget endast ansågs ha en pedagogisk effekt, lagstodades aldrig informationsskyldigheten. 2008 års adoptionsutredning¹²⁴ tar nu ännu en gång upp förslaget och föreslår att en bestämmelse som förpliktigar föräldrar att informera barnet, så snart det är möjligt, om adoptionen, införs i föräldrabalken. Det skulle utgöra en stark markering av barnets rätt till sitt ursprung trots att informationsskyldigheten skulle sakna sanktion. En öppenhet kring ursprunget har stor betydelse för att barnet skall få tillit till vuxna människor och även för att utveckla den egna självuppfattningen.¹²⁵

Under adoptionsinstitutets första levnadsår behöll barnet banden till de biologiska föräldrarna i form av materiella rättigheter som arv och

¹²⁰ Singer A, "Föräldraskap i rättslig belysning" s.405

¹²¹ Ryrstedt E, i Bonus Pater Familias: festskrift till Peter Lodrup 70 år, s. 569

¹²²SOU 1989:100

¹²³Ds 2001:53

¹²⁴SOU 2009:61

¹²⁵MIA info 1, 2010, s.1

underhåll. I det sammanhanget var det främst just den materiella rätten till rötterna som barnet hade rätt till och inte den psykologiska rätten till ett ursprung. Adoptionsinstitutets syfte när den första lagen infördes var i första hand att se till att de barn vars föräldrar var oförmögna att ta hand om dem, fick ett nytt hem. Någon lagstadgad rätt till kunskap om sina rötter var aldrig något som diskuterades.¹²⁶

Först i samband med reformen 1958, som gjorde adoptionen stark och där det rättsliga förhållandet till den biologiska familjen upphörde, blev det psykologiska intresset av kännedom om ursprunget viktigt. Det innebär att i och med att de materiella banden till den biologiska familjen helt och hållet klipptes av, påbörjades diskussionen av de psykologiska bandens betydelse.¹²⁷ I och med reformarbetet som resulterade i att adoptioner från 1958 blev ”starka”, upphörde det rättsliga förhållandet mellan adoptivbarnet och de biologiska föräldrarna. Däremot hördes då nya argument för den biologiska betydelsen för ett adopterat barn. Denna biologiska betydelse handlade nu inte längre om barnets juridiska rätt att tillhöra den biologiska familjen utan om rätten till kännedom om sitt ursprung.¹²⁸

Under 1990-talet fick internationellt adopterades rätt till sitt ursprung och sin kultur, stor uppmärksamhet i adoptionsdebatten. Intresset för att söka sina rötter och att besöka sitt ursprungsland ökade och allt fler seminarier och konferenser anordnades. Även om ursprungsfrågan diskuterats redan under 1950-talet angående de nationella adoptionerna och de biologiska föräldrarnas identitet, fick ursprungsfrågan nu en utökad betydelse när den nu även kom att inkludera en annan nationalitet med tillhörande språk och kultur.¹²⁹

¹²⁶ Singer A, ”Föräldraskap i rättslig belysning” s. 407

¹²⁷ Singer A, ”Föräldraskap i rättslig belysning” s. 408

¹²⁸ Lindgren C, ”En riktig familj” s. 86

¹²⁹ Lindgren C, ”Internationell adoption i Sverige” s. 127

4.2 Rätten till ursprung – en jämförelse mellan adoption och insemination

När föräldrar ges rättslig status till ett barn med vilket de saknar biologiska band, är det barnets behov av omsorg som läggs till grund för avgörandet om rättslig status. Detta gäller både barn som adopteras och som tillkommit genom givarinsemination. Verksamheten med givarinsemination lagreglerades 1984. För att verksamheten skulle tillåtas, uppställdes krav på att barnet skulle kunna få tillgång till information om det genetiska ursprunget. I motsats till adoption, folkbokförs inte barnets biologiska ursprung genom Skatteverket. Även den faktiska uppgiften om att barnet tillkommit genom insemination saknas.¹³⁰

Tre olika intressegrupper kan sägas ha inverkat på lagstiftningen när ett barn tillkommer genom donation av sperma eller ägg. Samhället och det enskilda barnet har, för det första, intresse av att få ett rättsligt föräldraskap fastställt. Därefter måste hänsyn tas till föräldrarnas intresse av privat- och familjeliv och slutligen barnets rätt att få kännedom om sitt genetiska ursprung. Enligt FB 1:7§ spelar det ingen roll vems ägg som efter befruktningen har förts in i den blivande moderns kropp, eftersom denna kvinna alltid ska anses vara barnets moder. Så som kvinnans make presumerats vara far till ett barn som tillkommit på naturlig väg, blir även den äkta maken den rättslige fadern när ett barn tillkommit genom insemination. På så sätt kan han inte föra talan om att han inte är barnets verkliga far. En spermagivare kan emellertid själv ta på sig faderskapet.¹³¹

Reglerna kring uppgifter om donator får sägas innebära en kompromiss mellan donatorns rätt till skydd för privatliv och barnets rätt till kännedom om sitt ursprung. Donatorns uppgifter registreras i en journal som bevaras i minst 70 år, 3§ InsemL, samt 6§ BefrL. Uppgifterna kan behövas om barnet skulle lida av exempelvis ärftlig sjukdom. Barnet kan få tillgång till

¹³⁰ Singer A, "Föräldraskap i rättslig belysning" s. 410

¹³¹ Ryrstedt E, i SvJT 2003 s. 555, 558

journalen när barnet uppnått tillräcklig mognad, 4§ InsemL, 7§ BefrL. Donatorns uppgifter är sekretessbelagda och lämnas enbart ut på begäran av barnet. Denna möjlighet kräver naturligtvis att barnet har kunskap om på vilket sätt barnet tillkommit. Från en undersökning framgår att barn sällan har kunskap om att de tillkommit genom donator. I förarbetena till både InsemL och BefrL, understryks betydelsen av öppenhet och av att ett barn känner till sitt ursprung. Att detta inte är lagreglerat har motiverats med att det finns fall där det inte överensstämmer med barnets bästa att informera om att barnet tillkommit genom donator.¹³²

Idag saknas upplysningsplikt för föräldrar om att informera ett barn att barnet tillkommit genom donator. Det saknas också anteckning i folkbokföringen om att barnet tillkommit på detta sätt. Brist på intresse att införa en sådan markering i folkbokföringsregistret, berodde på att donatorn inte ansågs som rättslig förälder. Något som får anses anmärkningsvärt, då även ett adopterat barns biologiska förälder, inte kan anses som rättslig förälder. Donatorns rätt till privat- och familjeliv ställs mot barnets rätt till sitt ursprung där samhällets uppfattning blivit att den rättsliga föräldern utgör den viktigaste i valet mellan rättslig och genetisk förälder. Slutsatsen blir här att adoptionsinstitutet får anses ha ett väsentligt starkare skydd när det gäller ett barns rätt till sitt ursprung än vad barn som tillkommit genom donator har.¹³³

4.3 Rätten till sitt ursprung under 1950-talet

Under 1950-talet publicerades två böcker med råd och riktlinjer i samband med adoption av barn födda i Sverige. Dessa båda böcker innehöll avsnitt som behandlade det adopterade barnets ursprung. Där framhölls vikten av att barnet skulle få vetskap om sitt ursprung redan i ett tidigt skede och att detta var något man skulle tala öppet om. Även en längtan från barnets sida att söka sina rötter skulle uppmuntras med förståelse och villighet att hjälpa

¹³² Ryrstedt E, i SvJT 2003 s. 559-560

¹³³ Ryrstedt E, i SvJT 2003 s. 562, 676

till från föräldrarnas sida.¹³⁴

Under denna period reformerades adoptionslagstiftningen och stark adoption infördes. De juridiska banden mellan de biologiska föräldrarna och barnet klipptes nu helt och hållet av. I samband med denna reformation framhölls barnets rätt att få kunskap om sina rötter och även om adoptionsföräldrarnas skyldighet att informera barnet om sitt ursprung. Man ansåg att fördelarna med öppenheten kring adoptionen övervägde de eventuella hinder som fanns där information inte fanns att finna.¹³⁵

4.4 Rätten till sitt ursprung under 1960- och 70-talen

Under dessa decennier minskade det antal svenskfödda barn som lämnades till adoption och antalet barn från länder utanför Europa utgjorde majoriteten av adoptivbarn i början av 1970-talet. För att dessa barn skulle få tillgång till sitt ursprung krävdes nya tillvägagångssätt än de som använts i samband med de nationella adoptionerna.¹³⁶

Denna rätt till sitt ursprung var ingen självklarhet under den internationella adoptionens första år. Det var till och med så att i jämförelse med de nationella adoptionerna, där adoptivföräldrarna hade möjlighet att undanhålla information om adoptionen, ansågs de internationella adoptionerna ha en fördel på det sätt att adoptionen inte på samma sätt gick att hemlighålla. Vidare menade man att det var viktigt att den nya familjen betraktades som en alldeles vanlig svensk familj med ett annorlunda utseende. Det ansågs även viktigt att poängtera att adoptivbarnen var svenska barn som fötts i ett annat land och skulle ses som just svenska barn. Det blev därmed viktigare att fokusera på adoptivbarnets tillhörighet till Sverige, snarare än tillhörigheten till ursprungslandet. Då köerna för

¹³⁴ Lindgren C, "Internationell adoption i Sverige" s. 128-129

¹³⁵ Lindgren C, "Internationell adoption i Sverige" s. 129-130

¹³⁶ Lindgren C, "Internationell adoption i Sverige" s. 130

adoption var långa under denna period och själva processen tog lång tid, var det ingen som ställde krav på vetskap om ursprunget. Fokus låg på barnet och barnets levnadsförhållanden och tillstånd. Under denna tidsperiod var också samhällsandan annorlunda och att ifrågasätta en myndighet eller organisation, var inte så vanligt. Det som var av betydelse var att adoptionen hade gått rätt till och att kunna visa bakgrunden till den.¹³⁷

I och med att de första internationellt adopterade barnen blev vuxna och började fråga efter sitt ursprung, fick frågan större uppmärksamhet. 1974 gav Socialstyrelsen ut de första riktlinjerna för hur de internationella adoptionerna skulle handläggas. I denna handbok framgick att föräldrarna redan tidigt, på ett naturligt och vardagligt sätt, skulle prata med barnet om adoptionen. Man menade att detta var lättare vid en internationell adoption då barnets utseende inte liknade föräldrarnas och då inte rådde något tvivel om att barnet var adopterat. I motsats till de nationella adoptionerna där de biologiska föräldrarna var ursprunget, innebar de internationella adoptionerna att ursprungsfrågan även inbegrep ursprungsmiljön med en övergång till en helt ny kultur. Det centrala i frågeställningen flyttades således från att handla om biologiska föräldrar till födelselandet och livet i detta land. Stolthet över födelselandet ansågs fundamentalt för självkänsla och identitet. Ursprunget ansågs som ett sätt att nå detta mål med god självkänsla. Därmed utgjorde ursprungsfrågan i sig inte det centrala målet.¹³⁸

4.5 Rätten till sitt ursprung under 1980- och 1990-talen

Inte förrän i slutet av 1980-talet blev frågorna kring ursprung uppmärksammade. Enligt en undersökning som gjordes av en organisation i början av 1980-talet, ställde sig adoptivföräldrar tämligen ointresserade till barnets ursprung i de fall där det adopterade barnet ännu inte uppnått ett års

¹³⁷ Lindgren C, "Internationell adoption i Sverige" s. 131-132

¹³⁸ Lindgren C, "Internationell adoption i Sverige" s. 133-134

ålder.¹³⁹

I reformen 1979, flyttades ansvaret för adoptionsförmedling från NIA till auktoriserade organisationer. I förarbetena syntes att adoptionsverksamheten i i-länder fått kritik för att barn i u-länder rycktes upp från sina hem och sin miljö och att deras ursprung tillintetgjordes. Negativa synpunkter kunde höras från instanserna mot en planerad utökning av antalet adoptioner, utan att vidröra frågan om vad innebörden av att rycka upp ett barn från sitt ursprung skulle betyda. Statens invandrarverk menade att en adoption inte fick betyda att man fråntar barnet rätten till sitt ursprung. Nu lades även förslag fram om att införa lagstadgat plikt som skulle innebära att organen skulle arbeta för att de adopterade barnen skulle få vetskap om sin bakgrund. Även om ursprungsfrågan knappast togs upp i propositionen som följde, visar ändå remissvaren att ursprungsfrågan diskuterades politiskt.¹⁴⁰

År 1981 blev NIA en egen myndighet och strax därefter gav myndigheten ut nya riktlinjer för adoption. Även om en stor del av riktlinjerna överensstämde med de i den tidigare handboken, fick just ursprungsfrågan allt större plats i skriften. Man talade bland annat om att det var viktigt att föräldrarna reste till barnets hemland och hämtade barnet, istället för att barnet skulle skickas med en medföljare till Sverige. Detta skulle hjälpa föräldrarna att senare ge barnet en större beskrivning av en del av ursprunget.¹⁴¹

Något som ansågs hänga starkt samman med identitetsfrågan var barnets namn. Det ansågs viktigt att barnet fick behålla sitt ursprungsnamn och att man till detta lade nya svenska namn. På nytt framställdes också att det var viktigt att föräldrarna informerade sig i så stor utsträckning som möjligt om barnets ursprung och att detta förmedlades till barnet under barndomen. Om barnet senare hade önskemål om att söka ytterligare information, framgick det ur skriften att både föräldrar och socialtjänst skulle bistå med hjälp och

¹³⁹ Lindgren C, "Internationell adoption i Sverige" s. 132

¹⁴⁰ Lindgren C, "Internationell adoption i Sverige" s. 134-135

¹⁴¹ Lindgren C, "Internationell adoption i Sverige" s. 135-136

förståelse för detta sökande. Vidare fastslogs att den adopterade hade en rättighet att delges den information som just föräldrar och socialtjänst hade tillgång till. Denna senare riktlinje saknades i den tidigare skrift som utgivits, men råden överensstämde med de råd som getts i samband med nationella adoptioner 25 år tidigare. Att frågor kring ursprung kom upp till ytan berodde till viss del på att de första internationellt adopterade barnen nu vuxit upp och visade intresse för sina rötter.¹⁴²

Det nya sättet att i handboken beskriva ursprungets betydelse som inte enbart en god grund för självkänsla, visar att man nu såg på det förflutna som en del av nutiden och en del av den identitet som barnet redan hade, i motsats till ett medel att skapa en ny identitet. Det visar vidare att man nu insåg att barnet inte börjar om, utan fortsätter sitt liv, fast i en ny miljö och under nya förutsättningar.¹⁴³

1987 reviderades handboken som NIA tidigare utgett. Själva ursprungsfrågan länkades nu även samman med den främlingsfientlighet som fått större utrymme i den samhällsdebatten. Att som tidigare uppmuntra föräldrar till öppenhet kring adoptionen, skulle nu även inkludera öppenhet kring barnets hudfärg och ras. Vidare framhölls precis som tidigare att det var viktigt att barnet fick stöd och hjälp i sökandet efter information om sin bakgrund. Denna gång valde man att göra handboksläsaren uppmärksam på att ett sökande efter den biologiska modern kunde vara känsligt, då moderns familj inte alltid var informerad om barnet.¹⁴⁴

1997 gav NIA ut en ny reviderad handbok med råd och riktlinjer. Råden kring ursprungsfrågan liknade till största del de tidigare riktlinjer med en presentation av information som kommit fram genom den forskning som gjorts. Adoptivföräldrarna uppmanades nu att i samband med den viktiga öppenhet kring barnets adoption också teckna en så kallad livsbok eller ask

¹⁴² Lindgren C, "Internationell adoption i Sverige" s. 136

¹⁴³ Lindgren C, "Internationell adoption i Sverige" s. 137

¹⁴⁴ Lindgren C, "Internationell adoption i Sverige" s. 137-138

där man sparade skriven information, bilder och saker som fanns med från det tidigare hemlandet. Vidare framhölls att samtalen kring ursprunget skulle ske på barnets villkor och att mindre barn kunde ha svårigheter med att tillgodogöra sig för mycket information. Precis som i den tidigare handboken framhölls det nya tankesättet om barnets behov av integritet och respekt. Att låta barnet behålla sitt födelsenamn var ett sätt att visa sådan respekt inte bara för barnet utan även för dess ursprung och dess biologiska familj. Detta gjorde också barnet till en självständig varelse med en central plats. Myndigheter och organisationer skulle främja barnets önskemål om att söka sina rötter och på bästa sätt bistå med detta. Det var viktigt att sökandet skedde för adoptivbarnets bästa och den som önskade söka upp ett adopterat barn skulle därför brevledas via en myndighet eller organisation, kontakta det adopterade barnet.¹⁴⁵

Sättet att se på ett adopterat barns rätt till sitt ursprung har fått större gehör och mer uppmärksamhet genom historien. Man kan också se en tydlig förskjutning i sättet att behandla ursprunget från något som tillhör det förgångna till att inkludera livet och den adopterades identitet. Essensen av de riktlinjer som publiceras får anses utgöra ett budskap om att den som adopteras inte påbörjar ett nytt liv, utan snarare fortskrider sitt liv under nya förutsättningar.¹⁴⁶

4.6 Att söka sitt ursprung

4.6.1 Inledning

I förarbetena till den svenska lagstiftningen har uppfattning varit att ett adopterat barn skall få kunskap om sitt ursprung. Ett stort antal av de barn som adopteras, funderar vid något tillfälle i livet över sina rötter och för

¹⁴⁵ Lindgren C, "Internationell adoption i Sverige" s. 138-139

¹⁴⁶ Lindgren C, "Internationell adoption i Sverige" s. 139

många påbörjar ett aktivt sökande efter ursprunget. I barnkonventionen framgår tydligt att den som adopteras skall få kunskap om detta. Någon lagstadgad skyldighet för adoptivföräldrar att informera barnet om adoptionen, saknas idag i svensk lagstiftning.¹⁴⁷

Enligt Haagkonventionen skall berörda myndigheter säkerställa att de upplysningar om barnets ursprung som myndigheter innehar bevaras, i synnerhet vad avser uppgifter om föräldrarnas identitet samt sjukdomshistoria. Myndigheterna skall också säkerställa att barnet eller dess ombud har tillgång till sådan information, under lämplig vägledning, i den utsträckning som lagen i staten medger det.¹⁴⁸

Med anledning av praktiska faktorer kan barnets rätt till information om sina rötter inskränkas. Vid en internationell adoption får den adopterade många gånger möta en verklighet som skiljer sig från den svenska, där många ursprungsländer saknar folkbokföring i större omfattning och där myndigheterna har en annan syn på offentlighet och sekretess. För många adopterade barn saknas information om den biologiska familjen. Kanske har barnen hittats övergivna eller överlämnats till sjukhus eller barnhem med uppgift om falsk identitet. I vissa fall skyddas de biologiska föräldrarna av sekretess på grund av social fördömelse. I dessa svåra och känsliga fall föreslår UNICEF att barnets möjlighet till information bör regleras i bestämmelser, som möjliggör för barnet att ta del av informationen vid tidpunkt när modern ger sitt medgivande eller vid tillfälle när modern inte längre lider skada.¹⁴⁹

4.6.2 Ett ökat anslag till stöd för adopterade

I januari 2010 fick Myndigheten för internationella adoptionsfrågor ett ökat anslag för att ge stöd åt adopterade. Genom detta utökade anslag skall myndigheten utveckla information och vägledning till adopterade som söker

¹⁴⁷Prop. 2003/04:131 s. 68

¹⁴⁸1993 års Haagkonvention artikel 30

¹⁴⁹MIA info 1, 2010, s.1

sitt ursprung. Uppgiften kommer att bestå i att inhämta och dela med sig av både erfarenhet och kunskap som finns hos de olika adoptionsorganisationerna och deras kontakter i världen. Vidare kommer myndigheten att kunna tillhandahålla information och utbildning till de som arbetar med adoptionsärenden. Denna information skall bidra till att öka samhällets beredskap för ett känslomässigt stöd till de adopterade som söker sitt ursprung.¹⁵⁰

4.6.3 Återresor och motherland tours

Ett sätt att söka sina rötter och förstå sitt ursprung kan vara att resa tillbaka till födelselandet. Både adoptionsorganisationer och andra organisationer anordnar återresor. I vissa ursprungsländer arrangeras även så kallade ”motherland tours”. Dessa återresor består både av turistevenemang och en möjlighet för den adopterade att besöka barnhem och så kallade hitteplatser, samt en eventuell möjlighet att få söka efter sin biologiska familj. Då det är möjligt att lokalisera den biologiska familjen, är det av yttersta vikt att tillvägagångssättet sköts på ett sätt som inte utsätter någon för fara. Det finns många biologiska mödrar som varit ensamstående av tvingats lämna bort sina biologiska barn då de inte haft möjlighet att på egen hand sörja för barnen. I de fall där dessa kvinnor senare gift sig och bildat en ny familj, är det i många fall så att den nya familjen inte har kännedom om adoptionen.¹⁵¹

4.6.4 Socialtjänstens roll vid sökande efter ursprunget

I samband med adoptionen arkiverar socialtjänsten barnets adoptionsdokument. Som vuxen har den adopterade under alla förutsättningar rätt att ta del av de uppgifter om förhållanden av betydelse för att få kunskap som de biologiska föräldrarna. Den som är omyndig kan

¹⁵⁰ MIA info 1, 2010, s.1

¹⁵¹ MIA info 1, 2010, s.2

efter socialnämndens prövning ta del av dessa handlingar. Ur socialstyrelsens allmänna råd framgår att socialnämnden bör erbjuda den adopterade som begär uppgifter om sin adoption, råd och stöd i samband med att informationen lämnas ut. Också i de fall där informationen omfattas av sekretess och inte kan lämnas ut, skall socialnämnden erbjuda råd och stöd. Vidare skall den adopterade erhålla information om vem eller vilken organisation som hjälpa den adopterade vidare i ursprungssökandet. Ur socialstyrelsens handbok framgår att sökandet är ett stort steg för den adopterade och att detta kan väcka starka känslor som ställer krav på att socialtjänsten bemöter den adopterade med förståelse och lyhördhet. Detta kräver en förståelse för situationen och möjlighet att leva sig in i de reaktioner som kan uppstå, samt insikt om att sökandet kan vara känsligt i förhållande till adoptivfamiljen.¹⁵²

Enligt socialtjänstlagen är det socialtjänstens uppgift att i sin omsorg om barn se till att de behov av stöd och hjälp som finns efter en adoption blir tillgodosedda. Detta innebär att socialtjänsten skall bidra med information och hjälp när ett adopterat barn vill söka efter den biologiska familjen.¹⁵³

Barnets rätt till sina rötter är för socialtjänsten en viktig utgångspunkt i arbetet med internationella adoptioner. I den handbok till socialnämnderna som MIA, tidigare NIA, utgett, tas frågor om ursprunget upp vid flera tillfällen med början i samband med den information som socialtjänsten skall ge de blivande adoptivföräldrarna redan vid den första kontakten. Även vid föräldrautbildningen är ursprunget en viktig fråga som skall tas upp. Sedan 1998 ingår det i socialtjänstens område att ge stöd och hjälp och bistå adopterade med att få tillgång till den information som finns om dem hos socialnämnden. Detta framgår genom en bestämmelse i socialtjänstlagen som tillkom för att särskilt uppmärksamma adoptivbarn och deras föräldrars behov. Socialtjänstens uppgift kan också innebära att hjälpa den som behöver stöd och hjälp vidare till rätt instans där rätt

¹⁵² MIA info 1, 2010, s.1

¹⁵³ SOU 2009:161 s. 199

kompetens för adoptivfamiljen finns. Socialsekreteraren kan också föreslå olika förhållningssätt, avsedd litteratur eller bistå som samtalspart.¹⁵⁴

4.6.5 Adoptionssammanslutningarnas roll vid rätten till ett ursprung

De adoptivbarn som idag önskar hitta information om sitt ursprung är i många fall födda innan 1980. Under den tiden var adoptionsverksamheten inte reglerad på det sätt som den är idag. Det saknades då ett system med adoptionsorganisationer och en statlig adoptionsmyndighet, vilket innebar att adoptionerna förmedlades genom Socialstyrelsen, Adoptionscentrum eller via privata aktörer. Under 1970-talet adopterades hälften av alla barn som kom till Sverige, genom en privat adoptionskontakt. Det kan finnas en möjlighet att uppgifter om dessa barn finns hos Socialtjänsten, Tingsrätten eller i Socialstyrelsens eller Justitiedepartementets arkiv. Om det fanns uppgifter om de biologiska föräldrarna vid tidpunkten för adoption, skall dessa namn finnas registrerade i Skatteverkets folkbokföring. De adoptivbarn som adopterats till Sverige genom en auktoriserad adoptionsorganisation kan via organisationen be att få ut sina adoptionsdokument. Adoptionsorganisationerna kan också bistå med information om det fanns ytterligare uppgifter i barnets tidigare hemland. Denna möjlighet till fler uppgifter och större information beror på vilket land barnet adopterades ifrån. För många adopterade barn saknas uppgifter om de biologiska föräldrarna, men det kan däremot finnas andra uppgifter om exempelvis hur barnet hittades och blev omhändertaget. Adoptionsorganisationerna kan i vissa fall även förmedla kontakt med den organisation i ursprungslandet som ansvarade för barnet innan adoptionen blev färdig.

Organisationer för vuxna adopterade ger adopterade möjlighet att ge varandra erfarenhet, råd och tips för hur man som adopterad kan söka sina

¹⁵⁴Prop. 2003/04:131 s. 65, 69

rötter. Dessa organisationer vill verka för att tillvarata adopterades intressen. Organisationerna anordnar bland annat aktiviteter och seminarier om återresor och ursprung och fungerar som en betydelsefull social mötespunkt för vuxna adopterade.¹⁵⁵

4.6.6 Folkbokföringens roll vid sökande efter ursprunget

Ett adoptivbarn måste alltid folkbokföras genom Skatteverket när barnet anländer till Sverige. Uppgifterna som finns i den svenska folkbokföringen är enligt huvudregeln offentliga. Därmed kan en enskild person kontakta Skatteverket för uppgifter om information gällande bland annat namn, födelsedata, civilstånd och familjeband. I sekretesslagens 7 kap. 15§ finns dock fall där sekretess gäller vid enskilds personliga förhållanden, om denne eller någon närstående kan antas lida men om uppgifterna lämnas ut. För att sekretess ska gälla krävs att detta sedan tidigare är anmält till Skatteverket, som i sin tur fattat beslut om detta.¹⁵⁶

Information om adoptivföräldrar och det adopterade barnets biologiska föräldrar registreras i folkbokföringen. Sekretess kan komma att gälla identiteten på de biologiska föräldrarna. I de fall där barnets biologiska moder kommer från en kultur där man fördömer kvinnor som föder barn utom äktenskapet, och kvinnan riskerar att utstå förföljning och trakasserier, kan kvinnans identitet omfattas av sekretess. I ett sådant fall görs en prövning i det enskilda fallet när en anmälan om särskilda omständigheter lämnats till Skatteverket.¹⁵⁷

¹⁵⁵ MIA info 1, 2010, s.2

¹⁵⁶ Sverne Arvill, Svensson, "Adoption" s. 184

¹⁵⁷ Sverne Arvill, Svensson, "Adoption" s. 185

5 Barnrätten och barnets bästa

5.1 Inledning

I begynnelsen bestod vårt land av kringvandrande folkstammar som benämns ätter. Ättens viktigaste uppgift var att säkerställa att familjen levde vidare. Barnets roll i detta samhälle liknade mer ett släktförhållande till föräldrarna än just ett föräldraförhållande. När ättesamhället i takt med samhällsutvecklingen, inte längre fick lika stor betydelse fick barnet en allt mer självständig ställning i likhet med de vuxna. Därmed kan man säga att just i ättesamhällets upplösning tar synen på barnet som en självständig individ sin början. Det beror förmodligen på att den tidigare ättens medlemmar inte betraktade sig själva som enskilda individer utan som medlemmar av ättensläkten.¹⁵⁸

Först under 1970-talet blev barnrätten på allvar ett eget rättsområde. I motsats till äldre tiders barnrätt, där barnets rätt definierades av de vuxnas juridiska relationer, är barnrätten idag ett område som kännetecknas av barnets egna juridiska förbindelser till både samhället och den enskilde individen. Barnrätten med relevant lagstiftning kan ses som en möjlighet att påverka samhällets utveckling och den roll som ett föräldraskap innebär. Härigenom påverkas också utformningen av barndomen.¹⁵⁹

I dagens samhälle får barnrätten anses ha flera viktiga uppgifter. Den påbjuder lagstadgade regler för hur den enskilde skall agera vid olika händelser samt att den är styrande och normerande. Rättsordningen får även ses som samhällets högst ansvarige för att lösa problem där barnet på något sätt berörs av en rättstvist. Denna rättsskipning sköter samhället genom domstolarna. Sist men inte minst skall barnrätten skydda den svagare. Om ett barn tvingas leva under förhållanden som inte anses rimliga, kan rätten

¹⁵⁸ Singer A, "Föräldraskap i rättslig belysning" s.55-57

¹⁵⁹ Schiratzki J, "Barnrättens grunder" s. 11-12

besluta om att samhället skall omhänderta barnet.¹⁶⁰

5.2 Barnets bästa – principens innebörd

Att göra en rättslig bedömning av vad som är ett enskilds barns bästa, kan i många fall innebära ett val mellan helt olika livsöden för det enskilda barnet. Genom principens vaga formulering får man anta att själva prövningen av barnets bästa är lika svår och komplex att ge svar på som frågan om vad som är meningen med livet.¹⁶¹

Trots att barnets bästa som begrepp är barnrättens viktigaste princip, saknas en definition av vad som är barnets bästa. Bland jurister ses principen om barnets bästa som ett öppet koncept och tolkas med utgångspunkt i en helhetsbedömning av barnets situation. Det innebär att principen skall stämma överens med kulturella och moraliska värderingar, vilket innebär att detta varierar beroende på i vilket samhälle ett barn lever.¹⁶²

I FN:s Barnkonvention är principen om barnets bästa en av grundpelarna. Principen återfinns i konventionens artikel 3 som talar om att barnets bästa skall komma i främsta rummet. Begreppet härleds ur två grundläggande tankar som innebär att barn har lika stort människovärde och därmed inte är mindre värda än vuxna och att barn är sårbara och behöver särskilt stöd och skydd.¹⁶³

Arbetsgruppen som utarbetade Barnkonventionen diskuterade hur man skulle precisera begreppet barnets bästa på olika sätt. Förslagen förkastades och stannade vid en bred formulering av artikel 3 för att den skulle kunna tillämpas på alla områden.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Schiratzki, J ”Barnrättens grunder” s. 12

¹⁶¹ Schiratzki, J ”Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige” s. 20-21

¹⁶² Schiratzki, J ”Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige” s. 52-53

¹⁶³ SOU 1997:116 s. 125

¹⁶⁴ SOU 1997:116 s. 127

Barnkonventionens FN-kommitté menade att konventionens verkliga betydelse skulle komma att bero på hur allmänt känd den blir och i vilken utsträckning den får var utgångspunkt i bland annat politiskt arbete för och med barn. Det är därför viktigt att innehållet sprids till en bred allmänhet även bland de yngre generationerna och att konventionen får bli startpunkt för en debatt om barns situation. Kommittén menade att just detta kanske är det som blir mest värdefullt.¹⁶⁵

Om barnet skall få uppfattas som en självständig och kompetent enskild individ som är skild från föräldrarna, kan man inte längre definiera barnets bästa genom att låta andra än barnet ge målsättningen med definitionen. Det är viktigt att begreppet prövas i förhållande till alla de olika frågor som rör barn. Vidare är det av största vikt att regelbundet uppdatera och granska definitionen genom den rättsutveckling som sker. Det går inte att för all framtid bestämma att begreppet om barnets bästa skall ha en särskild fastställd innebörd. Definitionen måste i takt med samhällsutvecklingen ständigt få utstå omprövningar.¹⁶⁶

5.3 Föräldrars längtan och barnets bästa

Principen om att varje adoption skall vara till barnets bästa har funnits med ända sedan adoptionsinstitutet infördes i Sverige 1917. Däremot har innebörden varierat i och med att samhället har utvecklats och synsätt och kunskap om familjeliv, föräldraskap och barns behov förändrats. Varje tidsperiod har haft sin uppfattning om vad som anses utgöra barnets bästa.¹⁶⁷

En förälders längtan efter ett barn kan dessvärre missbrukas av ekonomiska och politiska intressen som står i klar motsats till barnets bästa. Även om syftet med adoption är att möjliggöra för ett barn att få en familj, så är det trots allt den vuxnes önskan och längtan om ett barn som gör det möjligt för

¹⁶⁵ UD info, "Mänskliga rättigheter – Konventionen om barnets rättigheter" s. 26

¹⁶⁶ Singer A, "Föräldraskap i rättslig belysning" s.98

¹⁶⁷ Lindgren C, "Internationell adoption i Sverige" s. 10

adoptionsverksamheten att existera.¹⁶⁸

Vid en adoption skall man utan undantag ta hänsyn till barnets intresse. Att vara till gagn för barnet får anses innefatta samma innebörd som barnets bästa. Ett tillstånd till adoption får under alla omständigheter endast ges om uppfattning är sådan att adoptionen är till gagn för barnet. En vuxen persons önskan om barn får inte vägas in i beslutet, annat än själva motivationen för adoptionen. Innan beslut om adoption tas, skall man undersöka om den vuxnes egenskaper är samstämmiga med vad som får anses utgöra förmåga att erbjuda ett barn en trygg och harmonisk uppväxt i ett gott hem. Det grundläggande är barnets framtid, då en adoption inte kan ogiltiggöras.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Lindgren C, "Internationell adoption i Sverige" s.8

¹⁶⁹ Ryrstedt, E i Bonus Pater Familias: festskrift till Peter Lodrup 70 år, s. 568

6 Internationella instrument

6.1 Inledning

I dag har det största flertalet adoptioner en internationell anknytning. Sverige har anslutit sig till flera internationella konventioner rörande adoption. 1993 års Haagkonvention om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner, får anses vara den viktigaste. Vid adoption som har nordisk anknytning är förordning (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap tillämplig. Denna förordning har sin grund i en konvention mellan Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige. Enligt bestämmelserna är huvudregeln att ett beslut om adoption som tagits i de andra nordiska länderna, även erkänns i Sverige. På samma sätt erkänner de nordiska länderna beslut om adoption som fattats i Sverige.¹⁷⁰

6.2 FN:s Barnkonvention

6.2.1 Inledning

Numera anses barn utgöra viktiga samhällsaktörer och utvecklingen runt synen på barnet och dess betydelse för samhället har visats genom olika åtgärder och utvecklingar. 1989 tillkom FN:s konvention om barnets rättigheter, som trädde i kraft 1990. Konventionen fastställer att även barn har ett helt och fullt människovärde med egna rättigheter och behov. Konventionen kan ses som en universell norm som är inriktad på det enskilda barnet och inbegriper alla former av mänskliga rättigheter, då den behandlar medborgerliga, politiska, ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Dokumentet får anses unikt på så sätt att det för första gången samlade barns rättigheter i ett och samma dokument.

¹⁷⁰Sverre Arvill, Svensson, "Adoption" s. 38-39

FN-kommittén för barnets rättigheter ser till att konventionen efterlevs. Kommitténs ansvarsområde består i att granska implementeringsrapporter, vars ändamål bland annat är att uppnå en allmän debatt om barnen behandlas i staterna.¹⁷¹

I Sverige är barnkonventionen inte direkt tillämplig som lag. Sverige har dock en folkrättslig förpliktelse att följa konventionen eftersom den har ratificerats. Vid tolkning av svensk lag används barnkonventionen inte sällan, eftersom tolkningen skall överensstämma med de internationella åtaganden som Sverige låtit göra.¹⁷²

6.2.2 En historisk tillbakablick

1979 påbörjades utarbetandet av FN:s konvention om barnets rättigheter. Texten arbetades fram av en grupp som var utsedd av FN-kommissionen för mänskliga rättigheter och det skulle ta tio år innan konventionen antogs av FN:s generalförsamling. Ett år därefter hade 20 stater ratificerat konventionen, vilket gjorde att den 1990 kunde träda i kraft. Sex månader efter ikraftträdandet valdes FN-kommittén för barnets rättigheter, som består av 10 experter och skall enligt artikel 43.2 ha högt moraliskt anseende och erkänd sakkunskap om det område som konventionen omfattar. Dokumentet består av 54 artiklar som är indelade i tre delar. I den första delen hittar man barnets rättigheter, i den andra delen FN-kommitténs sammansättning och arbetssätt och i den sista delen återfinns formerna för ländernas anslutning.¹⁷³

6.2.3 Tillämpliga artiklar

Både i barnkonventionens artiklar och för FN-kommittén är internationella adoptioner viktiga. FN-kommittén har till uppgift att ifrågasätta huruvida

¹⁷¹Bartley K "Barnpolitik och barnets rättigheter" s. 15-16

¹⁷²Sverne Arvill, Svensson, "Adoption" s. 17

¹⁷³Bartley K "Barnpolitik och barnets rättigheter" s. 17-19

konventionsstaterna genomfört utvärderingar av adoptivbarnens situation. I många fall är det nästintill omöjligt med en kontakt med dessa barns biologiska familj.¹⁷⁴ Enligt artikel 7 har ett barn rätt till ett namn, medborgarskap och i den mån det är möjligt, rätt till vetskap om sina föräldrar och bli omvårdad av dessa. I enlighet med artikel 8 har barnet rätt att få vetskap om sitt ursprung och enligt artikel 9 rätt att hålla kontakt med sin familj. I konventionens artikel 21 stadgas att adoption skall vara till barnets bästa och ur artikel 30 framgår en rätt till kultur, religion och språk.¹⁷⁵

6.2.4 Barnkonventionen i Sverige

Den 1 juli 1993 tillkom myndigheten Barnombudsmannen. Att inrätta denna myndighet var en följd av Sveriges åtagande enligt FN:s Barnkonvention. Genom inrättandet av BO kunde myndigheten bistå genomförandet av konventionen och med denna som utgångspunkt ha som målsättning att tillgodose barns intressen. En stor del av BO's arbete regleras i lag. Myndighetens huvudsakliga uppgift är att företräda barns rättigheter enligt barnkonventionen. Detta innebär inte att BO har som uppgift att ta sig an enskilda fall, utan verksamheten syftar till att verka påtryckande mot myndigheter och kommuner där barnkonventionen måste förverkligas i olika delar av samhället. BO har även till uppgift att lämna förslag till regeringen om ändring av författning som anses nödvändig för att leva upp till barnkonventionen. BO skall också årligen ge rapport till regeringen om den verksamhet som bedrivits föregående år.¹⁷⁶

Enligt barnkonvention skall de länder som tillåter adoption förvissa sig om att hänsyn tas till barnets bästa i alla ärenden som gäller adoption. Konventionens artikel 21, som i sin helhet har sin motsvarighet i FB 4 kap, stadgar att beslut om adoption enbart får godkännas av en myndighet med behörighet, samt att man beaktar barnets ställning rörande dess släkt och

¹⁷⁴Bartley K "Barnpolitik och barnets rättigheter" s. 220

¹⁷⁵UNICEF, "Barnkonventionen" s. 16-28

¹⁷⁶Schiratzki J, "Barnets bästa" s. 194-195

vårdnadshavare och att möjlighet till samtycke kan lämnas av berörda personer.¹⁷⁷

6.3 1993 års Haagkonventionen

6.3.1 Inledning

I Haagkonventionens¹⁷⁸ ingress framgår tydligt att barn bör få växa upp i en lycklig familjemiljö. Det åläggs varje land att i första hand vidta åtgärder som möjliggör för barn att kunna bli kvar i sin ursprungsfamiljs vård. När detta inte är möjligt skall landet se till att barnet först och främst skall få möjlighet att stanna i ursprungsstaten och då detta misslyckas arbeta för att erbjuda barnet fördelen av en varaktig familj genom internationell adoption. Erbjudandet om internationell adoption skall således användas först i tredje hand, vilket innebär att de konventionsanslutna staternas barn är något äldre vid tidpunkten för adoption. I de fall där barnets biologiska föräldrar är okända, måste dessa först efterforskas och därefter skall de lokala myndigheterna undersöka huruvida nationell adoption är möjlig. Först därefter kommer internationell adoption i fråga, där barnets bästa alltid skall beaktas. I de fall där föräldrarna är kända och adoptionen planeras innan barnets födelse, kan åtgärderna vidtas på ett tidigt stadium vilket möjliggör en snabbare adoption.¹⁷⁹

6.3.2 Konventionens syfte

Haagkonventionen har tre tydliga syften. Enligt konventionens artikel 1 är syftet i första hand att se till att det finns garantier för att adoptioner av internationell karaktär tar hänsyn till barnets bästa och med respekt för

¹⁷⁷Schiratzki J, "Barnets bästa" s. 167

¹⁷⁸ 1993 års Haagkonvention om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner

¹⁷⁹Sverne Arvill, Svensson, "Adoption" s. 47

barnets grundläggande rättigheter. Konventionens andra syfte är att göra ett system, som gör det möjligt för staterna att samarbeta på ett sätt som säkerställer att de garantier som finns i artikel 1 beaktas, vilket gör det möjligt att förhindra bortförande av, försäljning av eller handel med barn. Med anledning av detta är konventionen uppbyggd som ett samarbetsinstrument som delar upp förpliktelser mellan ursprungsstaten och mottagarstaten. Det tredje syftet innebär att säkerställa att adoptioner som genomförs enligt Haagkonventionen skall erkännas av de anslutna staterna. Det innebär att Sverige måste erkänna en adoption när adoptionen har genomförts i en stat som har anslutit sig till konventionen.¹⁸⁰

6.3.3 Konventionens tillämpning

Precis som flertalet andra stater har Sverige anslutit sig till 1993 års Haagkonvention om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner. Genom lagen (1997:191) med anledning av Sveriges tillträde till Haagkonventionen, har konventionen blivit en del av den svenska rätten och skall också tillämpas som svensk lag. Lagen innehåller sex paragrafer där det framgår att Haagkonventionen skall gälla som lag och därefter lagstadgade regler kring rollfördelning mellan de olika aktörerna i Sverige. När ett adoptionsbeslut har tagits i en stat som likt Sverige har anslutit sig till konventionen, gäller detta beslut i samtliga anslutna länder. Därmed gäller beslutet också endast mellan de anslutna staterna.¹⁸¹

¹⁸⁰Sverne Arvill, Svensson, "Adoption" s. 47

¹⁸¹Sverne Arvill, Svensson, "Adoption" s. 45

7 ANALYS

7.1 Inledning

Samhället förändras kontinuerligt och levnadssätt och värderingar har genom tiden fått byta plats för nya synsätt. Den svenska lagstiftaren har, inte minst på det familjerättsliga området, fått ta ställning till nya omständigheter och förhållningssätt. Frågor och beslut som rör ett barn ska uteslutande grundas på det som anses vara barnets bästa. Detta svårdefinierade begrepp är ett ypperligt exempel på vad samhället och lagstiftaren genom historien har haft att ta ställning till. Här visas tydligt den påverkan värderingar och normer i samhället haft på regelverket och även lagstiftningens påverkan på samhället. Adoptionsinstitutet och samhället har turats om att följa varandras utveckling. I vissa tider har lagstiftningen kring adoption tvingats följa samhällets utveckling och i andra tider har regelverket syftat till att styra den samhälleliga uppfattningen kring familjefrågor. De grundläggande regler som ingår i familjerätten har en stark normativ förankring i samhället. De flesta av dessa familjerättsliga bestämmelser är till sitt innehåll en juridisk kodifiering av de moraliska sedvänjor och grundhållningar som samhället har skapat.

Det sekel som förflutit sedan adoptionsinstitutet infördes i svensk rätt visar på ett samhälle som genomgått en dramatisk utveckling där synen på familjen har utvecklats och reformerats otaliga gånger. Institutets syfte har ändrats från att vara ett sätt för samhället att söka lösning på problem med de fattiga och föräldralösa barn som samhället hade svårt att ta hand om, till ett sätt att bilda familj, för att idag uteslutande handla om det enskilda barnets rättigheter. Under adoptionsinstitutets utveckling har begreppet om barnets bästa alltjämt utgjort kärnan.

Ett barns rätt till sitt ursprung finns fastslagen i barnkonventionens artikel 7 och i Haagkonventionens artikel 30. Genom den forskning som gjorts på området har man också kunnat urskilja att det i de flesta fall visat sig vara

viktigt för det adopterade barnets utveckling att få kunskap om sitt ursprung. I Sverige finns idag verktyg till stöd och hjälp för ett adopterat barn att söka sitt ursprung. Även den allmänna uppfattningen får anses vara att ett adopterat barn gynnas av att få vetskap om sina rötter. Idag saknar den svenska lagstiftningen en informationsskyldighet för föräldrar att upplysa det adopterade barnet om ursprunget. Frågan har behandlats vid flera tillfällen och genom SOU 2009:61 – Modernare adoptionsregler, belyses nu åter frågan om en lagstadgad informationsplikt.

7.2 Adoptionsinstitutets framväxt

I början av förra seklet var många av de fattiga barn som lämnades bort till barnhem eller fosterhem, födda av ogifta mödrar. Industrialiseringen och urbaniseringen var anledningar till ett stigande problemet. De fattiga barnen utgjorde ett problem, och dåtidens samhälle försökte att på bästa sätt hitta en lösning som gav barnen försörjning och trygghet. Att införa en adoptionslag skulle gynna både barn och adoptivföräldrar, men också samhällets intressen.

Vid adoptionsinstitutets tillkomst 1917, behöll barnet banden till de biologiska föräldrarna, en så kallad ”svag adoption”, där de materiella rättigheterna i form av arv och underhåll kvarstannade. Det var en självklarhet att blodsband aldrig upphörde. Den biologiska tillhörigheten baserades på band som inte gick att avtala bort. Med barnets bästa som utgångspunkt kunde dessa orubbliga familjeband kompletteras med ett socialt, ekonomiskt och känslomässigt ansvar som en adoptivfamilj kunde bistå med. Dessa materiella rättigheter till rötterna får anses vara de enda barnet faktiskt hade rätten till i sammanhanget ursprung, snarare än den psykologiska rätten till ett ursprung. Syftet med institutet vid införandet av den första lagen var främst att se till att barn som saknade föräldrar som kunde ta hand om dem, gavs ett nytt hem. Under denna period diskuterades aldrig en lagstadgad rätt till kunskap om ursprung.

Under 1940-talet reviderades adoptionslagen. I och med denna ändring gavs adoptanterna en utvidgad rätt att häva adoptionen. Detta nya sätt att se på adoptionen satte adoptivföräldern och dennes behov framför barnets, något som stod i ett tydligt motsatsförhållande till den tidigare lagen där barnet skulle försäkras en trygg barndom genom ett stabilt hem. Sättet att se på adoption under denna period, utgjorde en syn på att adoptionsförhållandet inte kunde jämföras med ett familjeförhållande som grundats med biologiska band.

Under 1940-talet tog frågor rörande familj, samhälle och barn en ny vändning. Fler vuxna valde att ingå äktenskap. Tiden präglades av ekonomisk tillväxt, god sysselsättning och en ökad levnadsstandard. Familjen stod i mittpunkten för samhällets intresse och kärnfamiljen utgjorde normen. Demokrati skapades utifrån den lilla världen inom familjen. Fattigdom var inte längre ett samhällsproblem. Barnomsorg ansågs inte som ett lämpligt alternativ i denna tid som präglades av konservativa värderingar med kvinnan som hemmafru.

I samband med reformen år 1958, där adoptioner i Sverige gjordes ”starka” och där det rättsliga förhållandet till den biologiska familjen klipptes av, uppmärksammades det psykologiska intresset av information om ursprung. Detta får anses tyda på att i och med att de materiella banden inte längre fanns till den biologiska familjen, kunde frågan kring dessa bands psykologiska intresse påbörjas. Alla band med den biologiska familjen hade nu klippts av och därmed kom frågan om ursprung att förskjutas från ett juridiskt perspektiv om biologisk tillhörighet till en fråga om rätt till kunskap om sitt ursprung. Under denna tidsperiod publicerades två böcker med råd och riktlinjer i samband med adoption av barn som var födda i Sverige. Böckerna innehöll avsnitt som behandlade just ursprungsfrågan och underströk vikten av att barnet skulle få information om ursprunget redan tidigt. Att vara öppen med informationen och att vara villig att bistå i sökandet ansågs viktigt.

I samband med att jordbrukssamhället övergick i industrisamhälle ändrades familjevillkoren där äktenskapet istället byggdes på frivilliga och känslomässigt styrda grunder. Detta nya moderna demokratiska sätt att ingå äktenskap ledde till ett större antal skilsmässor. Eftersom familjen ansågs som samhällets grundpelare som skulle garantera släktens fortlevnad, sågs denna nya demokratiska familjeform som en utveckling åt fel håll. Man menade att barnets möjlighet att senare klara sig i samhället, grundade sig i om barnet fick växa upp i ett bra hem. Det blev därmed samhällets ansvar att hjälpa familjen i denna viktiga funktion. Adoptionen kom nu att innebära att barnets band till adoptivfamiljen blev starkare, men innebar även att barnet helt förlorade sin plats i den biologiska familjen. Adoptanterna gick från att ha varit en kompletterande familj till en ersättande familj.

Syftet med införandet av stark adoption var att barnet endast skulle tillhöra adoptivfamiljen och att banden till den biologiska familjen skulle kapas för gott för barnets bästa. Att få möjlighet till uppgifter om den biologiska familjen ansågs ändå betydelsefullt. Trots att barnet skulle beskyddas från orosmomentet att tillhöra två familjer, ville man inte förhindra kontakt med den biologiska familjen. Därmed ansågs barnet ha rätt till sin biologiska familj, även om denna rätt inte längre omfattade arv, namn och underhåll. Adoptivfamiljen skulle ersätta den biologiska familjen. Det var nu nya argument bakom biologins betydelse i och med lagstiftningsarbetet 1958. Det var inte barnets rätt att tillhöra familjen utan att få kunskap om sina rötter, ett behov att veta varifrån det kommer.

Vid införandet av stark adoption 1958 tog lagstiftaren ställning för det sociala föräldraskapet och närmade sig därmed målsättningen med institutet som innebar att barnet skulle överflyttas från en familj till en ny familj. Blodsbanden ansågs inte längre viktigare än det föräldraskap som fått benämningen det sociala föräldraskapet. Barnets rätt till kunskap om sitt ursprung kom nu att uppfattas som ett sätt att söka lösning på problemet om hur man skall förhålla sig till det biologiska släktskapet när den juridiska betydelsen tagits bort. Adoptionsinstitutet hade rört sig från ett humanitärt

syfte till ett sätt att bilda familj. Adoptivbarnet kunde nästan sägas vara som ett biologiskt barn i familjen.

Fram till 1970 var det möjligt att häva en adoption. Då reviderades adoptionslagen på nytt och rätten till hävning togs bort. Under 1970-talet utgjorde utlandsfödda barn majoriteten av de barn som lämnades till adoption i Sverige. I jämförelse med de nationella adoptionerna ansågs de internationella adoptionerna ha en fördel då det var svårare för adoptivföräldrarna att hålla informationen om själva adoptionen hemlig. Den allmänna uppfattningen under denna tid var att det var viktigt att den nya familjen betraktades som en vanlig svensk familj med ett annorlunda utseende. Det faktum att barnen var svenska barn födda utomlands var ett viktigt faktum som framhölls. Därmed blev fokus på svenskheten och tillhörigheten till Sverige viktigare än själva ursprungsfrågan. Det var inte heller vanligt vid denna tidpunkt att man ställde krav på en myndighet med dessa frågor.

Synen på kärnfamiljen förändrades från att ha varit det ideala till att endast fylla en känslomässig funktion. Förskolan ansågs vara ett utmärkt val även för de riktigt små barnen. Dessa nya tankar och teorier kring barn och familj var en början på ett nytt sätt att se på barnets utveckling, behov och plats i samhället, där adoptivföräldrarna inte enbart skulle bistå med kärlek, försörjning och en stabil familj, utan även tillgång till kamrater, bra skolor och relationer till andra vuxna. Barnperspektivet fick en starkare ställning i och med att livet och världen utanför familjen ansågs ha allt större betydelse.

När de första internationellt adopterade barnen blev vuxna och började efterfråga sitt ursprung, sattes ursprungsfrågan under nytt ljus. Under 1990-talet fick ursprunget stor uppmärksamhet i adoptionsdebatten. Man började då anordna konferenser och intresset för att besöka ursprungsländerna ökade.

Adoptionsinstitutet har så sent som för några år sedan genomgått nya förändringar i och med att adoptivföräldrar och vuxna adoptivbarn inte längre får gifta sig.

7.3 Stöd och verktyg vid sökande efter ursprung

Samhällets ansvar för både adoptivbarn och adoptivfamilj, består även efter adoptionen är genomförd. Under år 2010 fick Myndigheten för internationella adoptionsfrågor ett ökat anslag för att utveckla information och vägledning till adopterade som söker sitt ursprung. Informationen skall bättre rusta samhället i att känslomässigt stödja adopterade i deras sökande efter sitt ursprung.

Socialnämnden bör, vid önskemål, erbjuda adoptivbarnet att få ta del av adoptionshandlingar och i samband med detta ge adoptivfamiljen stöd och hjälp. I samband med adoptionen arkiveras barnets adoptionshandlingar hos socialtjänsten. Även i de fall där handlingarna omfattas av sekretess skall nämnden kunna bistå med stöd och information om hur den adopterade kan gå vidare i sitt sökande.

Genom Skatteverkets folkbokföring registreras uppgifter om adoptivföräldrar och barnets biologiska föräldrar. Denna information är som huvudregel offentlig och uppgifterna om namn, födelsedata och familjeband lämnas ut till den som önskar ta del av dem. Att låta barnet behålla sitt födelsenamn, även om detta vanligtvis inte utgör barnets tilltalsnamn, har ansetts var ett sätt att visa respekt inte bara för barnet utan även för dess ursprung och dess biologiska familj.

De barn som adopterades till Sverige genom en auktoriserad adoptionsorganisation, kan genom denna organisation, be om sina adoptionsdokument. I vissa fall kan organisationen bistå med ytterligare

information och kontakt med organisationen i ursprungslandet. Adoptionsorganisationer och även andra organisationer anordnar återresor till ursprungsländer där adopterade har möjlighet att besöka barnhem och i vissa fall även söka efter den biologiska familjen. Det finns också organisationer för vuxna adopterade som verkar för att tillvarata adopterades intressen genom att informera om återresor och ursprung, samt att fungera som en mötesplats för adopterade.

7.4 Familjen i ett föränderligt samhälle

De grundläggande regler som ingår i familjerätten har en stark normativ förankring i samhället. De flesta av dessa familjerättsliga bestämmelser är till sitt innehåll en juridisk kodifiering av de moraliska sedvänjor och grundhållningar som samhället skapat. Dessa normativa grundmönster flyttar sig mellan poler genom samhällets utveckling och gör det möjligt att analysera hur olika intressen strävar åt dessa olika poler. Metoden om normativa grundmönster gör det möjligt att väga olika intressen mot varandra. Under adoptionsinstitutets hundra år har olika samhällsintressen ställts mot varandra, där samhället, familjen, föräldrarna och barnet utgjort aktörer. Barnet får anses inneha en något utsatt plats i samhället, genom sin avsaknad att själv värna om sina rättigheter i relation till de vuxnas intresse. Lagstiftaren borde därmed ha en större skyldighet att värna om barnets rättigheter för att tillgodose att barnets bästa respekteras.

Den tidigare kärnfamiljsnormen har idag ett nytt utseende där skyddet för den enskildes frihet och självständighet fått större utrymme.

Familjebegreppet har breddats till att inkludera andra former än endast den tidigare kärnfamiljen. I våra förfäders ättesamhälle, utgjorde ätten lagens skyddsobjekt. I dagens moderna samhälle är det medlemmarna i den tidigare ätten, som är föremål för detta skydd. Med samhällsutvecklingen har synsättet bakom den individuella polen blivit starkare och gemenskapstanken har fått ge vika. Vi eftersträvar i dagens samhälle värderingar och lösningar som bygger på att den enskilde individens frihet

skyddas. Idag är det en självklarhet att all familjebildning sker genom frivillighet. För individen är det numera den känslomässiga funktionen som styr och ligger till grund för familjebildning där rätten att ingå kontrakt bygger på självbestämmande. För att kunna bemöta de konflikter som uppstår i samband med att samhället förändras, måste lagstiftningen regelbundet anpassas till att reglera de värderingar som ligger till grund för utvecklingen.

I likhet med ett adopterat barn, har ett barn som tillkommer genom insemination, rätt att få kännedom om sitt ursprung. På samma sätt som för ett adopterat barn, blir barnets rätt till sitt ursprung beroende av föräldrarnas vilja att informera barnet om detta. Däremot har ett barn som tillkommit genom insemination i motsatsförhållande till ett adopterat barn, ingen möjlighet att genom folkbokföringens anteckning, ta del av information om sitt ursprung. För barn som tillkommit genom insemination, hänger därmed möjligheten att få reda på ursprunget uteslutande på föräldrarnas vilja att informera om detta. Därmed får ett adopterat barns möjlighet till kännedom om sitt ursprung anses ha ett större skydd än ett barn som tillkommit genom insemination.

Traditionellt sett har det biologiska föräldraskapet varit det normgivande. I dag kan däremot ett föräldraskap fastställas utifrån flera olika kriterier och definieras som socialt, rättsligt, biologiskt och genetiskt. Barnets rättigheter skall emellertid under alla förutsättningar skyddas och prioriteras. Barnets rättighetsbegrepp har intagit en allt starkare ställning genom åren och begreppet om barnets bästa utgör kärnan i alla bedömningar och beslut som rör ett barn, oavsett familjekonstellation eller föräldrarefinition.

7.5 Avslutande reflektioner

Sättet att se på ett adopterat barns rätt till sitt ursprung har getts större utrymme och mer uppmärksamhet genom historien. Man ser även en tydlig förändring i sättet att behandla ursprunget från något som tillhör det

förflutna till att inkludera livet och den adopterades identitet. Det viktigaste budskapet av de riktlinjer som publiceras får anses vara att den som adopteras inte påbörjar ett nytt liv, utan istället fortsätter sitt liv under nya förutsättningar. Adoptionsinstitutets syfte har genom historien ändrats från att tillgodose föräldralösa barn ett hem, till ett sätt att bilda familj, där begreppet om barnets bästa ständigt legat till grund för beslutet. Reglerna kring adoption har ändrats vid ett flertal tillfällen, men principen om barnets bästa har sedan adoptionsinstitutets införande alltså varit avgörande. De blivande adoptanternas önskan om att bilda familj får aldrig prioriteras före barnets bästa. Genom adoptionsinstitutets framväxt har det adopterade barnet fått en allt starkare ställning i adoptivfamiljen till att helt likställas med ett biologiskt barn. I takt med att barnet fullt ut fått inta samma position i familjen som om dessa familjeband vore biologiska, har också ursprungsfrågan fått större uppmärksamhet.

I ett demokratiskt land som Sverige förväntas alla invånare omfattas av normen om allas lika värde och lika behandling. Sverige har i likhet med de flesta länder i världen antagit och implementerat FN:s barnkonvention i sin lagstiftning. Konventionens barnperspektiv ska därmed alltid stå i centrum och beaktas i alla beslut som tas på alla nivåer i samhället och inom familjen. Den grundläggande tanken i barnkonventionen är att barnet skall behandlas med lika stort människovärde som en vuxen och inte likt ett föremål som de vuxna har äganderätt till. Begreppet barnets bästa är en allmän utgångspunkt som skall vara avgörande i alla beslut som rör barn. Att det är en självklarhet att beakta denna princip råder det numera inget tvivel om. Däremot är det inte lika självklart vad begreppet innefattar eller vad principen egentligen betyder.

Trots att den största delen av forskningen, pekar på mönster som kan urskiljas där adopterade barn har gynnats av kunskap om sitt ursprung, är det viktigt att inse att denna fråga är högst individuell för var och en som genom adoption kommit till en ny familj. Mycket verkar också tyda på att föräldrarnas öppenhet kring ursprunget är viktig. Att införa en

informationsplikt för adoptivföräldrar att berätta för barnet om ursprunget, skulle sannolikt bidra till en större öppenhet i de familjer där samtal kring adoptionen inte förekommer. De barn som kom till Sverige under 1970-talet var de första som, i vuxen ålder, kraftigt gjorde sina röster hörda angående ursprungsfrågan. Dessa barn växte upp med föräldrar från en generation där öppenhet inte alltid var något naturligt och självklart. Denna föräldrageneration kommer ifrån en tid då normen fortfarande var den lilla familjen och inte världen utanför.

Genom flera internationella instrument har ett barn rätt till kännedom om sitt ursprung. Denna rätt förutsätter många gånger att barnet faktiskt informeras om sitt ursprung. Först genom informationen kan barnet genom de verktyg som finns, påbörja ett sökande efter sitt ursprung. Möjligen skulle det också underlätta för många föräldrar att faktiskt tala öppet om detta på ett naturligt sätt, om skyldighet att göra så, var absolut. Det krävs att föräldrarna upplyser barnet om dess tillkomst för att barnet ska kunna använda sin rätt till kunskap. Mot bakgrund av detta, får det anses föreligga ett behov av en lagreglering som tar hänsyn till barnets intresse av att få kännedom om sitt ursprung. Med hänsyn till barnets bästa och för att värna om barnets människovärde med egna rättigheter och behov, skulle barnet bättre respekteras genom en lagstadgad informationsskyldighet.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Departementsserierna

Ds. 2001:53 Föräldrars samtycke till adoption m.m.

Propositioner

Prop. 1958:144 Förslag till ärvdabalk m.m.

Prop. 1984/85:16 om vissa frågor rörande internationella adoptioner

Prop. 1996/97:91 Internationella adoptionsfrågor

Prop. 2003/04:131 Internationella adoptionsfrågor

Svensk Författningssamling

SFS 1917:378 Lag om adoption

Statens offentliga utredningar

SOU 1989:100 Adoptionsfrågor

SOU 1994:137 Internationella adoptionsfrågor. 1993 års Haagkonvention m.m.

SOU 1997:116 Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige.

SOU 2003:49 Adoption – till vilket pris?

SOU 2009:61 Modernare adoptionsregler

Yttranden/Remissvar

Remissyttrande från Barnombudsmannen 2010-06-09,
Justitiedepartementet Dnr Ju 2009/5669/L2

Remissyttrande från Helsingborgs Tingsrätt 2010-06-04,
Justitiedepartementet Dnr Ju 2009/5669/L2

Litteratur

Bartley Kristina, ”Barnpolitik och barnets rättigheter”, Kompendiet, Göteborg 1998

Christensen Anna, ”Skydd för etablerad position – ett normativt grundmönster”, Tidskrift for Rettsvitenskap, Årgång 109, 1996, s. 519-574

Ewerlöf Göran, Sverne Tor, Singer Anna, ”Barnets bästa – Om föräldrars och samhällets ansvar”, Femte upplagan, Nordstedts Juridik AB, Stockholm 2004

Howe David, Feast Julia, ”Adoption, Search and Reunion”, The Children’s Society, London 2000

Irhammar Malin, ”Att utforska sitt ursprung”, Studentlitteratur, Lund 1997

Lindgren Cecilia, ”En riktig familj – Adoption, föräldraskap och barnets bästa 1917-1975”, Carlssons Bokförlag, Falun 2006

Lindgren Cecilia, ”Internationell adoption i Sverige – Politik och praktik från sextiotial till nittiotial”, MIA, Stockholm 2010

Ryrstedt Eva, ”Adoption – i adoptantens eller adoptivbarnets intresse?”, Bonus Pater Familias: festskrift till Peter Lodrup 70 år, s. 561-575, Gyldendal, 2002

Ryrstedt Eva, ”Bodelning och bostad – ekonomisk självständighet eller gemenskap”, Juristförlaget i Lund, Lund 1998

Ryrstedt Eva, ”Den genetiska utvecklingens familjerättsliga implikationer”, SvJT 2003 s. 554

Saldeen Åke, ”Barn och Föräldrarätt”, Sjätte upplagan, Iustus Förlag, Stockholm 2009

Schiratzki Johanna, ”Barnrättens grunder”, Fjärde upplagan, Studentlitteratur AB, Lund 2010

Schiratzki Johanna, ”Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige – en rättsvetenskaplig undersökning”, Andra upplagan, Iustus Förlag, Uppsala 2005

Singer Anna, ”Föräldraskap i rättslig belysning”, Iustus Förlag AB, Uppsala 2000

Sverne Arvill Ebba, Svensson Agnetha, ”Adoption”, Andra upplagan, Nordstedts Juridik AB, Stockholm 2008

UD info – ”Konventionen om barnets rättigheter”, Edita Nordstedts
Tryckeri AB, Stockholm 2006

Unicef, ”Barnkonventionen – FN:s konvention om barnets rättigheter”,
Unicef, Stockholm 2009

Internetbaserade källor

International Social Service
www.iss-ssi.org (ISS Monthly Review nr. 8-9/2005)
2010-06-23

Myndigheten för internationella adoptionsfrågor
www.mia.eu
(www.mia.eu/publikationer/MIAblad/MIAinfo1_2010/inledning.htm)
2010-06-23

Rättsfallsförteckning

NJA 1977 s. 206

NJA 1987 s. 116

NJA 1987 s. 628

NJA 1989 s. 401

NJA 2006 s. 505

RH 2003:18

RH 1998:59

RÅ 1995 ref. 67

Söderbäck mot Sverige, nr 113/1997/897/1109